

Rapport
fra arbejdsgruppen
om folkekirkens kirker,
der helt eller delvis tages ud af brug

Indholdsfortegnelse

1	Indledning	2
1.1	Kommissorium	2
1.2	Arbejdsgruppens sammensætning	3
1.3	Arbejdsgruppens arbejde	3
2	Arbejdsgruppens anbefalinger	4
3	Folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde	5
3.1	Arbejdsgruppens overvejelser	6
3.2	Opførelse og lukning af kirker	6
3.2.1	Arbejdsgruppens overvejelser	7
4	Kirkers brug	9
4.1	Arbejdsgruppens overvejelser	10
4.1.1	Kirkers brug til ikke kirkelige formål	10
4.1.2	Medlemmer af kristne trossamfund – adgang til vielse	11
4.1.3	Andre kristne menigheders adgang til fast brug af kirken	12
5	Bygningsfredningsloven	13
5.1	Kirker opført før 1536	13
5.2	Kirker opført efter 1536	13
6	Kirkebygningerne ud af brug – nedlæggelse	15
6.1	Hvorfor nedlægge kirker?	15
6.1.1	Kirker på landet	15
6.1.2	Kirker i byen	16
7	Lukning af middelalderkirker	18
7.1	Lukning af kirker opført efter 1536	18
7.2	Retsvirkninger af en bygningsfredning	18
7.3	Planlov	19
8	Kirkens inventar	20
8.1	Arbejdsgruppens overvejelser om kirkebygningerne og inventaret	22
8.2	Oversigt over muligheder ved ændret anvendelse eller lukning	23
9	Begrænsninger i fremtidig anvendelse	25
10	Markering af kirkens lukning	26
10.1	Arbejdsgruppens overvejelser	26
11	Kirkegårdene	27
11.1.1	Den kirkelige lovgivning	27
11.1.2	Bygningsfredningslov og museumslov	28
11.1.3	Planlov	29
11.2	Arbejdsgruppens overvejelser	29
	Bilag	32

1 Indledning

Med jævne mellemrum debatteres spørgsmålet om, hvordan folkekirken skal forholde sig til eventuel lukning af kirker. Debatten om kirkelukninger fik fornyet aktualitet i 2011, hvor dels de økonomiske udfordringer i ligningsområder med mange middelalderkirker og relativt svagt ligningsgrundlag, dels drøftelserne i Københavns Stiftsråd om ændringer i behovet for kirker i København fik stor omtale i medierne. Det førte til en diskussion om, hvad der vil ske med fx en middelalderkirke, hvis menighedsråd og andre kirkelige myndigheder mener, at den skal lukkes.

På den baggrund besluttede daværende kirkeminister Per Stig Møller, at der skulle nedsættes en arbejdsgruppe om folkekirkens kirker, der helt eller delvis tages ud af brug.

1.1 Kommissorium

Arbejdsgruppen fik følgende kommissorium:

"I de seneste 100 år er der nedlagt ganske få kirker. Den demografiske og økonomiske udvikling gør, at det nogle steder i landet overvejes, om nogle kirker skal tages helt eller delvis ud af brug.

Spørgsmålet om lukning af kirker tiltrækker sig stor opmærksomhed og rejser tilsvarende usikkerhed om, hvordan en eventuel proces vedrørende lukning af kirken skal gribes an, og hvilke konsekvenser en kirkelukning har.

Derfor ønskes der en beskrivelse af de forskellige problemstillinger i forbindelse med lukning af kirker og en grundig belysning af de særlige omstændigheder, som knytter sig til folkekirkens kirkebygninger.

Arbejdsgruppen skal foretage en grundig belysning af spørgsmålet om, hvad der kan og skal ske med kirkebygningen, hvis menighedsråd og andre kirkelige myndigheder mener, at der er grundlag for, at kirken lukkes helt eller delvis.

Endvidere skal arbejdsgruppen beskrive hele den proces, der fører frem til, at en kirke enten kan lukkes eller tages delvis ud af brug.

Arbejdet skal beskrive de forskellige problemstillinger, som relaterer sig til lukning af henholdsvis middelalderkirker, der vil være automatisk fredede i medfør af bygningsfredningsloven, og andre kirker, der kan fredes, hvis kirken lukkes.

I tilslutning hertil ønskes en beskrivelse af, hvem der har ansvaret for en kirkebygning, der er lukket og eventuelt fredet. Det gælder for såvel middelalderkirkerne som yngre kirker fx de kirker, der blandt andet i mange stationsbyer er opført inden for de seneste 150 år.

Endvidere skal arbejdsgruppen overveje, om der ved lukning af kirker bør fastsættes særlige vilkår for bygningens fremtidige anvendelse.

Resultatet af arbejdsgruppens overvejelser forventes at være egnet til at understøtte menighedsråd og andre kirkelige myndigheder i deres fremtidige overvejelser om eventuel lukning af kirker.

Herudover har arbejdsgruppen mulighed for at overveje andre spørgsmål i relation til hel eller delvis lukning af kirker, såfremt arbejdsgruppen finder dette hensigtsmæssigt.

Departementschef Henrik Nepper-Christensen, Kirkeministeriet, er formand for arbejdsgruppen. Herudover vil arbejdsgruppen bestå af repræsentanter for biskopperne, stiftsøvrighederne, Provsteforeningen og Landsforeningen af Menighedsråd samt repræsentanter for Kulturarvsstyrelsen, Nationalmuseet og Kirkefondet.

Kirkeministeriet er sekretariat for arbejdsgruppen.”

1.2 Arbejdsgruppens sammensætning

Arbejdsgruppen fik følgende sammensætning:

Henrik Nepper-Christensen (formand), departementschef i Ministeriet for Ligestilling og Kirke
Pernille Esdahl, kontorchef i Ministeriet for Ligestilling og Kirke
Steen Skovsgaard, biskop over Lolland-Falsters Stift
Peter Skov-Jacobsen, biskop over Københavns Stift
Helle Samson, stiftskontorchef Lolland-Falsters Stiftsadministration
Paw Kingo Andersen, formand for Danmarks Provsteforening
Inge Lise Pedersen, formand for Landsforeningen af Menighedsråd
Anne Mette Rahbæk, direktør for Kulturstyrelsen
Per Kristian Madsen, direktør for Nationalmuseet
Morten Skrubbeltrang, generalsekretær for Kirkefondet
Sekretariat: Marjun Egholm, chefkonsulent i Ministeriet for Ligestilling og Kirke

1.3 Arbejdsgruppens arbejde

Arbejdsgruppen har afholdt i alt 5 møder.

Landskabsarkitekt Susanne Guldager har holdt et oplæg om kirkegårde for arbejdsgruppen.

Til brug for arbejdsgruppens arbejde har Kulturstyrelsen udarbejdet et notat om beskyttelsesforanstaltninger ved/efter lukning af folkekirker samt et notat om kirkeinventar.

Arbejdsgruppen har ikke drøftet præsters og kirkefunktionærers forhold i relation til kirkelukninger, da dette ikke er indeholdt i kommissoriet. Arbejdsgruppen er bekendt med, at ministeren har truffet beslutning om, at spørgsmålet skal drøftes i en arbejdsgruppe med repræsentanter for de faglige organisationer.

Arbejdsgruppen har ikke drøftet kompetenceforholdene /strukturen i forbindelse med kirkelukninger, da dette ikke er indeholdt i kommissoriet.

2 Arbejdsgruppens anbefalinger

1. Arbejdsgruppen foreslår visse ændringer i de gældende regler om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.v., herunder at der åbnes for, at folkekirkens kirker kan anvendes til ikke kirkelige formål, at medlemmer af kristne trossamfund får adgang til at få foretaget vielser i folkekirkens kirker samt at kristne menigheder får adgang til fast brug af folkekirkens kirker.
Der henvises til afsnit 4. Kirkers brug og 4.1. Arbejdsgruppens overvejelser samt bilag 6.
2. Arbejdsgruppen anbefaler, at der i de tilfælde, hvor en kirke opført efter 1536 overvejes lukket, indføres en procedure, hvorefter menighedsrådet indhenter en udtalelse fra Kulturstyrelsen om, hvorvidt en fredningssag vil blive rejst. Menighedsrådet skal også høre Nationalmuseet og det stedlige statsanerkendte museum om kirkens inventar.
Arbejdsgruppen anbefaler, at der oprettes en elektronisk udbudsplads for løst kirkeinventar, som landets menighedsråd får adgang til at benytte.
Der henvises til afsnit 8.1. Arbejdsgruppens overvejelser om kirkebygningerne og inventaret.
3. Arbejdsgruppen anbefaler, at en markering af en kirkelukning bør ske efter lokalt ønske og eventuelt efter biskoppens vejledning.
Der henvises til afsnit 10. Markering af kirkens lukning og 10.1. Arbejdsgruppens overvejelser.
4. Arbejdsgruppen anbefaler, at der nedsættes et sagkyndigt udvalg, bestående af:
Repræsentanter fra Akademiraadet, Det særlige Bygningssyn og Nationalmuseet samt repræsentanter, der besidder særlig sagkundskab om kirkegårdsanlæg.
Det sagkyndige udvalg skal høres i forbindelse med en påtænkt nedlæggelse af en kirkegård, og udvalget kan erklære en kirkegård for umistelig med den konsekvens, at kirkegården ikke kan nedlægges.
Der henvises til afsnit 11. Kirkegårdene, 11.2. Arbejdsgruppens overvejelser samt bilag 6.

3 Folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde

Danmarks ca. 2.350 kirkebygninger, hvoraf ca. 2/3 er bygget i middelalderen, er sammen med de ca. 2.100 kirkegårde - de fleste beliggende ved kirken - omfattet af lovgivningen om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.

Lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde har til formål

- 1) at virke til, at folkekirkens kirkebygninger danner den bedst mulige ramme om menighedens gudstjenester, de kirkelige handlinger og andre kirkelige aktiviteter
- 2) at sørge for, at der er tilstrækkeligt plads til begravelser på folkekirkens kirkegårde, og at disse fungerer som værdige og vel vedligeholdte begravelsespladser, og
- 3) at sikre, at der ikke sker en forringelse af de kulturværdier, der er knyttet til kirkebygninger og kirkegårde.

Folkekirkens kirkebygninger udgør således den fysiske ramme for afholdelse af gudstjenester og kirkelige handlinger.

Folkekirkens kirkegårde er samfundets officielle begravelsespladser. Folkekirken har således pligt til at sørge for, at der er tilstrækkelig plads til begravelser på folkekirkens kirkegårde. Alle har – uanset medlemskab af folkekirken – ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, hvor de bor.

Menighedsrådet har, i samspil med de øvrige kirkelige myndigheder og inden for de rammer, der er fastsat af lovgivningen i øvrigt, ansvaret for, at de kulturværdier, der knytter sig til kirken og kirkegården, ikke forringes.

Siden 1922 har menighedsrådene haft ansvaret for kirken og kirkegården, men loven sikrer, at en række dispositioner vedrørende kirker og kirkegårde kræver andre kirkelige myndigheders godkendelse, og at der i denne forbindelse indhentes sagkyndig bistand.

Således skal forslag til istandsættelse eller ændring af en kirkebygning, der er over 100 år gammel, godkendes af stiftsøvrigheden, førend arbejdet kan sættes i værk.

I loven er det fastsat, at de kgl. bygningsinspektører, Nationalmuseet og Akademiet for de skønne Kunster yder Ministeriet for Ligestilling og Kirke og stiftsøvrighederne sagkyndig bistand i forhold, der vedrører kirker og kirkegårde.

Herudover har Ministeriet for Ligestilling og Kirke ansat konsulenter i spørgsmål om klima og energi, orgler, klokker og kirkegårde. Disse konsulenter afgiver udtalelser i sager, hvor stiftsøvrigheden eller provstiudvalget skal træffe afgørelse, og konsulenterne kan vejlede menighedsrådene.

Mindst en gang om året skal menighedsrådet sammen med en bygningskyndig gennemføre et syn over kirken og kirkegården. Og mindst hvert fjerde år gennemføres et provstesyn, hvor provsten og/eller provstiets bygningskyndige deltager. Ved synene drøftes behov for og ønsker om istandsættelse, ændringer eller anskaffelser, som rækker ud over daglig vedligeholdelse. Provstiudvalget har kompetencen til at beslutte, hvad der skal foretages som konsekvens af de ved synene konstaterede behov eller ønsker.

De lovpligtige syn over kirke og kirkegård er med til at sikre, at menighedsrådene fastholdes på deres ansvar og dermed, at kirkebygninger og kirkegårde ikke forfalder.

Kirkebygningerne – i særdeleshed middelalderkirkerne – betragtes som en umistelig del af kulturarven. Gennem årene er der ofret store summer på kirkernes renovering, den almindelige vedligeholdelse af bygningerne og deres inventar samt de omkringliggende kirkegårde.

Udgifter til drift og vedligeholdelse af folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde afholdes af den kirkelige ligning. Et skøn over folkekirkens samlede udgifter til bevarelse af kulturarven¹ viste, at der i 2007 var udgifter for 799 mio. kr., hvoraf kirkekasserne afholdt 779 mio. kr. I beløbet indgår såvel drifts- som anlægsudgifter (renoveringsprojekter) vedrørende kirker og kirkegårde.

Staten yder i begrænset omfang tilskud til restaurering af kirkebygninger og kirkebygningers historiske inventar. Ifølge lov om folkekirkens økonomi skal dette tilskud udgøre mindst 14 mio. kr. årligt. Fra 2012 og fremefter er tilskuddet budgetteret til 16,7 mio. kr.

3.1 Arbejdsgruppens overvejelser

I forbindelse med arbejdsgruppens arbejde har Lolland-Falsters Stift udarbejdet et notat² om kirkebygningernes tilstand. Det fremgår heraf, at de danske kirker generelt må siges at være i en meget god stand. Ikke mindst de mange middelalderkirker er af en sådan bygningsmæssig kvalitet, at de ikke kræver megen vedligeholdelse for at undgå truende forfald.

Det er arbejdsgruppens vurdering, at vedligeholdelsesstandard for folkekirkens kirkebygninger set under ét generelt er høj. Det skyldes for det første, at lovgivningen om kirker og kirkegårde i praksis virker som en beskyttelseslovgivning med faste rutiner og rammer for bygningens drift og vedligeholdelse. For det andet er bygningerne fortsat i brug til gudstjenester og kirkelige handlinger. For det tredje bliver der som nævnt anvendt ikke ubetydelige økonomiske midler på bygningernes drift og vedligeholdelse.

Enhver diskussion om nedlæggelse eller ændret brug af en kirke må ses i lyset af, at der er en langvarig tradition for, at sognemenighederne gennem årene har haft ansvaret for og passet godt på bygningerne.

3.2 Opførelse og lukning af kirker

Opførelse af kirker og nedbrydning, inkl. lukning, af kirker skal godkendes af ministeren for ligestilling og kirke.

Tilladelse til indvielse af en ny kirke sker ved kgl. resolution efter indstilling fra ministeren for ligestilling og kirke.

Normalt er det menighedsrådet, som tager initiativ til opførelse af en ny kirke. Det sker i et samspil med provstiudvalg og biskop. Menighedsrådet er bygherre og må sørge for, at provstiudvalgets tilslutning til kirkebyggeriet foreligger, således at der kan budgetteres med, at der kan ske opsparring til kirkebyggeriet af ligningsmidlerne. Ministeriet for Ligestilling og Kirke skal god-

¹ Betænkning 1511 om omlægning af statens tilskud til folkekirken til bloktilskud, Kirkeministeriet, oktober 2009, kap. 4.1.2 s. 48 ff. Kapitel 4.1.2 er vedlagt som bilag 1.

² Lolland-Falster Stift, notat af 10. april 2012. Notatet er vedlagt som bilag 2.

kende, at der kan foretages henlæggelser af den kirkelige ligning med henblik på opsparing til nyt kirkebyggeri.

I en vejledning³ har ministeriet peget på nogle af de overvejelser, som de kirkelige myndigheder bør gøre sig i forbindelse med opførelse af en ny kirke.

Der findes ikke en tilsvarende vejledning til de kirkelige myndigheder i forbindelse med nedlæggelse af kirker.

I praksis tages initiativet til at nedlægge en kirke også på lokalt niveau.

I de relativt få sager om kirkebygninger, der efter lokalt ønske skulle tages ud af brug, er dette efter en retssædvane sket ved kgl. resolution efter indstilling fra ministeren. Til grund for ministerens indstilling har foreligget en ansøgning fra menighedsrådet samt udtalelser i form af anbefalinger fra provstiudvalget og biskoppen.

I disse sager er der med hensyn til kirkebygningens fremtidige anvendelse i hvert enkelt tilfælde og efter indstilling fra de kirkelige myndigheder truffet en konkret beslutning om, hvad der skulle ske med bygningen.

Nedlæggelse af kirkebygninger forekommer sjældent⁴. Det seneste eksempel på en kirkelukning var Sjælør kirke i Københavns Stift. Kirken blev nedlagt ved kgl. resolution af 15. april 2009 efter ansøgning fra menighedsrådet i Sydhavn Sogn. Kirkefondet havde hjemfaldsret til kirkebygningen, som er overtaget af KFUM-spejderne i Danmark. Herudover er der i 2010 nedlagt et par kirkesale⁵.

Der er ikke ved lovgivning tillagt hverken menighedsråd, provstiudvalg eller biskoppen en initiativret med hensyn til lukning af en sognekirke. Den i praksis gældende ordning har hidtil været baseret på, at en kirke kun nedlægges, hvis menighedsrådet ønsker det, og ønsket bakkes op af provstiudvalg og biskop.

Det er menighedsrådene, der lokalt bestyrer kirkerne, og menighedsrådet vil blive bedt om at komme med en indstilling om, hvad kirkebygningen skal bruges til, hvis den tages ud af brug som kirke. For de fleste kirkefondskirker i København gælder en klausul om, at Kirkefondet har hjemfaldsret, dvs. ret, men ikke pligt, til at overtage bygningerne, hvis de tages ud af folkekirkelig brug.

Beslutningen om en kirkelukning kan alene komme på tale på baggrund af tilbundsgående drøftelser i det pågældende menighedsråd, det stedlige provstiudvalg og med biskoppen samt gerne efter drøftelser med stiftsrådet.

3.2.1 Arbejdsgruppens overvejelser

Arbejdsgruppen konstaterer, at et element i debatten om nedlæggelse af kirker angår folkekirkens strukturelle forhold. Hidtil er det ikke forekommet, at en kirke er nedlagt imod menigheds-

³ Vejledning nr. 9202 af 1. april 2006 om processen ved opførelse af kirker.

⁴ Se tabel 5.3 i betænkning 1491 om folkekirkens lokale økonomi, Kirkeministeriet, august 2007. Det fremgår, at der de seneste 100 år er nedlagt 7 kirker.

⁵ Hellig Kors kirkesal, Roskilde Domsogn, Roskilde Stift, samt Højvangens kirkesal, Skanderborg Sogn, Århus Stift.

rådets ønske. Nogle mener, at dette forhold er en hindring for, at det nødvendige antal kirkelukninger fx i København kan gennemføres.

Arbejdsgruppen har noteret sig, at en drøftelse af strukturen og forslag til ændringer i kompetenceforholdene med hensyn til kirkelukninger har været drøftet i betænkning nr. 1527 om provstestillingen og provstiets funktion. I denne betænkning anbefalede et flertal, at lovgivningen ændres således, at provstiudvalget efter beslutning på budgetsamråd med kvalificeret flertal tillægges ret til efter høring af menighedsrådet at indstille til stiftsråd, biskop og minister, at en kirke skal tages ud af brug. Forslaget indebærer, at samtlige menighedsråd gennem budgetsamrådet får indflydelse på, om provstiudvalget skal have kompetencen. Forslaget indebærer også, at provstiudvalgets beslutning om at indstille, at en kirke tages ud af brug, er bindende for menighedsrådene.

Arbejdsgruppen konstaterer, at en drøftelse af kompetenceforholdene i forbindelse med kirkelukninger ligger uden for arbejdsgruppens kommissorium. Arbejdsgruppens drøftelser om kirkelukninger er derfor sket inden for rammerne af de eksisterende kompetenceforhold.

4 Kirkers brug

Det fremgår af lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m., at folkekirkens kirkebygninger kun må anvendes til kirkelige formål. Andre af kirkens lokaler kan anvendes til arrangementer af såvel kirkelig som ikke-kirkelig karakter under forudsætning af, at der tages tilbørligt hensyn til, at det drejer sig om lokaler i en kirkebygning.

I kirkerummet kan der afholdes gudstjenester, herunder ekstraordinære gudstjenester som fx særlige altergangsgudstjenester, dåbsgudstjenester, liturgiske gudstjenester og lignende.

Endvidere er kirkerummet rammen om de kirkelige handlinger, det vil sige dåb, konfirmation, vielse og begravelse/bisættelse.

Kirken kan af menighedsrådet eller med dettes samtykke anvendes til andre kirkelige formål end gudtjenester og kirkelige handlinger. Til afholdelse af kirkekoncert, opførelse af kirkespil og lignende kræves dog tillige biskoppens tilladelse, såfremt et mindretal i menighedsrådet forlanger dette.

Herudover indeholder bestyrelses- og brugsloven forskellige bestemmelser om brug af folkekirkens kirker, herunder om valgmenigheders adgang til at benytte kirken, om medlemmer af kristne trossamfunds adgang til brug af kirkerne samt om evangelisk-lutherske frimenigheders adgang til fast brug af kirkerne.

Menighedsrådet fastlægger betaling for brug af kirken ved særskilte kirkelige handlinger, kirkelige møder m.v. i en vedtægt, der skal godkendes af provstiudvalget.

Valgmenigheder betaler for brug af kirken et beløb svarende til den merudgift til kirkens opvarmning, belysning, rengøring m.m., som valgmenighedens brug af kirken medfører. Betalingen fastsættes af provstiudvalget efter forhandling med menighedsrådet og valgmenighedens bestyrelse.

Medlemmer af kristne trossamfund og evangelisk-lutherske frimenigheder betaler for brug af kirken. Betalingen fastsættes af provstiudvalget efter forhandling med menighedsrådet.

Biskoppen kan tillade, at menighedsrådet stiller kirken til rådighed for medlemmer af kristne trossamfund uden for folkekirken til gudstjeneste og tillige til begravelse, såfremt begravelseskapel ikke findes. Medlemmer af kristne trossamfund uden for folkekirken har derimod ikke adgang til at få foretaget en vielse ved trossamfundets præst i folkekirkens kirker.

For evangelisk-lutherske frimenigheder gælder, at biskoppen, når visse betingelser er opfyldt, kan tillade, at en evangelisk-luthersk frimenighed får adgang til fast brug af en kirke til afholdelse af gudstjenester og kirkelige handlinger.

Da folkekirkens kirker ifølge lovgivningen kun må bruges til kirkelige formål, er det således udelukket at anvende en kirke til andre formål, herunder rent kulturelle formål. Kirken må heller ikke anvendes til ikke-kirkelige handlinger som fx borgerlige begravelser eller borgerlige vielser.

I det omfang man lokalt ønsker det, kan menighedsrådet beslutte at holde kirken åben uden for de tider, hvor kirken er i brug. Det kan være for andagtssøgende eller for turister. Nogle kirker har valgt at indgå i Kirkefondets "Vejkirker", som er en samlet oversigt over kirker, der holder åbent for besøgende.

Menighedsrådet har mulighed for at opkræve en entrébetaling, der dækker de ekstraudgifter til rengøring, opsyn m.v., som er forbundet med at holde kirken åben.

Bestyrelses- og brugsloven indeholder også særlige bestemmelser om brug af kirkerne. Heraf fremgår blandt andet,

- at kirkesproget er dansk – dog kan biskoppen tillade anvendelse af fremmede sprog ved gudstjenester og kirkelige handlinger,
- at i kirken skal almindelig sømmelighed iagttages, og
- at der intet må foretages, som strider mod rummets særlige karakter.

4.1 Arbejdsgruppens overvejelser

4.1.1 Kirkers brug til ikke kirkelige formål

Arbejdsgruppen konstaterer, at bestyrelses- og brugslovens bestemmelser om kirkerummets anvendelse ikke giver menighedsrådet mulighed for at anvende en kirke, der er i brug som kirke, til andet end kirkelige formål.

Kompetencen til at foretage en vurdering af, hvilke aktiviteter der – ud over gudstjenester og kirkelige handlinger – falder ind under begrebet kirkelige formål, er som udgangspunkt menighedsrådets, medmindre et mindretal i menighedsrådet forlanger biskoppens tilladelse indhentet.

Da vurderingen af, hvorvidt der er tale om et kirkeligt formål således sker på lokalt niveau, antager arbejdsgruppen, at der er en betydelig variation i karakteren af og indholdet i de kirkelige arrangementer, som afholdes.

Arbejdsgruppen formoder, at der i et vist omfang afholdes arrangementer, som ud fra en nærmere undersøgelse vil vise sig at mangle elementet af kirkeligt formål.

Arbejdsgruppen har drøftet, om et alternativ til en kirkelukning kan være, at der åbnes for muligheden for, at kirkerummet kan anvendes til andre aktiviteter end alene de rent kirkelige. I disse drøftelser har arbejdsgruppen forudsat, at kirken i et eller andet omfang fortsat anvendes til kirkelige formål og dermed vedbliver at være omfattet af den kirkelige lovgivning.

Er der tale om en kirkebygning, hvor man må konstatere, at det kirkelige aktivitetsniveau er for nedadgående, kan udleje til andre formål eventuelt være med til at bære en del af de faste omkostninger ved bygningsdriften. Det kan heller ikke udelukkes, at en ændret anvendelse af kirkebygningen omvendt kan medvirke til at øge interessen for de kirkelige aktiviteter.

Arbejdsgruppen anbefaler, at bestyrelses- og brugsloven ændres således, at biskoppen kan tillade, at menighedsrådet anvender kirken til andet end kirkelige formål.

I den forbindelse ønsker arbejdsgruppen at præcisere følgende:

- For det første er der forholdet til bygningsfredningsloven. Mellem Kulturministeriet og Ministeriet for Ligestilling og Kirke er der enighed om, at så længe en kirke er i anvendelse som kirke, det vil sige bruges til gudstjenester og kirkelige handlinger, vil kirken være omfattet af lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde og dermed undtaget fra bygningsfredning, jf. bilag 2. Der er således ikke fastsat en nedre grænse for den folkekirkelige

brug. Kun hvis kirkebygningen alene anvendes til andre kirkelige formål end gudstjenester og kirkelige handlinger, kan den eventuelt blive omfattet af bygningsfredningsloven, såfremt bygningen har fredningsværdi.

I relation til bygningsfredningsloven er det uden betydning, hvem der ejer bygningen. Derfor kan en kirkebygning, som bliver bygningsfredet, fortsat være under bestyrelse af et menighedsråd. Omvendt er der ikke noget til hinder for, at en bygningsfredet kirke, hvis den igen ønskes taget i brug som kirke, overgår til at blive omfattet af lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.

- For det andet kan det ikke udelukkes, at et menighedsråd, som benytter sig af muligheden for at udleje eller udlåne kirkebygningen til ikke kirkelige formål, efterhånden må konstatere, at kirkebygningen i overvejende grad anvendes til ikke-kirkelige formål og kun sjældent anvendes til gudstjenester og kirkelige handlinger.

I den situation bør menighedsrådet overveje situationen, jf. menighedsrådslovens § 1, stk. 1 og 2:

”§ 1. Sognets kirkelige og administrative anliggender styres af menighedsrådet, medmindre andet er særligt hjemlet i lovgivningen.

Stk. 2. Det påhviler menighedsrådet at virke for gode vilkår for evangeliets forkyndelse.”

Arbejdsgruppen finder, at brugen af en kirke til ikke kirkelige aktiviteter ikke må blive af et sådant omfang, at hovedformålet – at danne rammen om menighedens gudstjenester, de kirkelige handlinger og andre kirkelige aktiviteter - med kirkebygningen forsvinder.

- For det tredje skal de indtægter, som kirkekassen får ved udleje af kirkebygningen, afspejle de omkostninger, som menighedsrådet har ved udlejningen.

Det er en forudsætning for biskoppens tilladelse, at en ændret anvendelse må ske med respekt for kirkerummets karakter og inventar, ligesom en ændret anvendelse må respektere, at kirkens aktiviteter, som de fastlægges af menighedsrådet, må have første prioritet.

Den endelige afgørelse af eventuelle tvivlsspørgsmål skal henhøre under biskoppen.

Udkast til lovforslag findes i bilag 6.

4.1.2 Medlemmer af kristne trossamfund – adgang til vielse

Arbejdsgruppen konstaterer, at medlemmer af kristne trossamfund uden for folkekirken i henhold til bestyrelses- og brugsloven kan få en kirke stillet til rådighed til gudstjeneste og til begravelse, såfremt begravelseskapel ikke findes.

Arbejdsgruppen finder det naturligt, at medlemmer af kristne trossamfund uden for folkekirken også får adgang til at få en kirke stillet til rådighed til vielser og kirkelig velsignelse af et borgerligt indgået ægteskab ved en præst i trossamfundet.

Derfor anbefaler arbejdsgruppen, at loven ændres således, at menighedsrådet med biskoppens tilladelse kan stille kirken til rådighed for medlemmer af kristne menigheder til ægtevielse eller kirkelig velsignelse af et borgerligt indgået ægteskab ved en præst fra det pågældende trossamfund. Det er en forudsætning, at præsten for det pågældende trossamfund har vielsesbemyndigelse i medfør af ægteskabsloven.

Der vil ikke blive tale om, at medlemmer af kristne trossamfund får en ret til at få en kirke stillet til rådighed, idet der altid vil skulle foretages en afvejning af forskellige hensyn, herunder hensynet til medlemmerne af sognemenigheden.

Udkast til lovforslag findes i bilag 6.

4.1.3 Andre kristne menigheders adgang til fast brug af kirken

Arbejdsgruppen har fået oplyst, at der i Københavns Stift er indgået 29 aftaler med kristne migrantmenigheder om leje af kirker til brug for migrantmenighedernes afholdelse af gudstjenester ved egen præst.

Arbejdsgruppen finder, at det er et positivt signal at sende til de kristne migrantmenigheder, at der er mulighed for at indgå sådanne aftaler.

Arbejdsgruppen må samtidig konstatere, at der i lovgivningen savnes den fornødne hjemmel til, at der lokalt kan indgås aftaler med kristne menigheder om fast brug af kirken til gudstjenester og kirkelige handlinger.

Arbejdsgruppen anbefaler, at bestyrelses- og brugsloven ændres således, at biskoppen kan tillade, at andre kristne menigheder end de evangelisk-lutherske frimenigheder får adgang til fast brug af en kirke til gudstjenester og kirkelige handlinger.

Tilladelsen må ske på tilsvarende forudsætninger, som i dag gælder for biskoppens tilladelse til en evangelisk-luthersk frimenigheds faste brug af en kirke. Det vil sige, at mindst 10 medlemmer af frimenigheden, som bor i sognet, skal anmode om at bruge kirken, at menighedens lære og ritus eller dens forhold i øvrigt ikke er til hinder for, at kirken stilles til rådighed, og at menighedens brug af kirken ikke vil hindre de folkekirkelige menigheders brug af kirken.

Arbejdsgruppen foreslår endvidere, at den gældende betingelse om, at anmodningen skal fremsættes af mindst 10 medlemmer af menigheden med bopæl i sognet, skal ændres til, at bopælen skal være i provstiet.

Der vil ikke blive tale om, at andre kristne menigheder får et retskrav på fast brug af en kirke, idet der skal foretages en afvejning af hensynet til sognemenigheden på den ene side og den anden kristne menighed på den anden side.

I arbejdsgruppen er der enighed om, at eventuelle tvivlsspørgsmål om kirkerummets anvendelse i alle tilfælde skal afgøres af biskoppen.

Udkast til lovforslag findes i bilag 6.

5 Bygningsfredningsloven

Bygningsfredningsloven har til formål at værne landets ældre bygninger af arkitektonisk, kulturhistorisk eller miljømæssig værdi. Ved lovens administration skal der lægges vægt på, at de bygninger, der fredes, får en hensigtsmæssig funktion, der under hensyntagen til bygningernes særlige karakter tjener til deres opretholdelse på længere sigt.

For at fremme lovens formål yder kulturministeren vejledning med henblik på at sikre, at bygningsfrednings- og bevaringsinteresserne tilgodeses i administration af planloven, byfornyelsesloven og tilsvarende lovgivning.

Kirkebygninger, der er omfattet af den kirkelige lovgivning – det vil sige i brug som folkekirke – er undtaget fra bygningsfredningslovens bestemmelser om fredning. Tages kirken ud af kirkeligt brug, vil bygningen være omfattet af den generelle lovgivning.

Det fremgår af bygningsfredningsloven, at offentligheden skal inddrages i videst muligt omfang i frednings- og bevaringsarbejdet.

5.1 Kirker opført før 1536

En kirke, som er opført før 1536, vil, hvis den nedlægges, være automatisk fredet efter bygningsfredningsloven. Så længe en kirkebygning er i brug som kirke, er den omfattet af bestemmelserne i den kirkelige lovgivning⁶. Nedlægges kirken, vil menighedsrådet som udgangspunkt fortsat have ansvaret for kirkebygningen, men nu efter bestemmelserne i bygningsfredningsloven.

En bygningsfredning omfatter hele bygningen, uanset at dele af bygningen ikke er opført før 1536. Bygningsfredningen omfatter alt mur- og nagelfast inventar, men ikke løsøre.

Kulturstyrelsen kan give tilladelse til fjernelse af mur- og nagelfast inventar i forbindelse med bygningsmæssige ændringer, såfremt dette står i vejen for en hensigtsmæssig funktion og i øvrigt er i overensstemmelse med de bærende fredningsværdier.

5.2 Kirker opført efter 1536

Kirker opført efter 1536, som tages ud af brug, er ikke automatisk bygningsfredede efter bygningsfredningsloven. Men det følger af bestemmelserne i bygningsfredningsloven, at kulturministeren kan frede bygninger og selvstændige landskabsarkitektoniske værker af væsentlig arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi, som er over 50 år gamle.

Uanset deres alder kan bygninger og selvstændige landskabsarkitektoniske værker dog fredes, når det er begrundet i deres fremragende værdi eller i andre særlige omstændigheder. En bygningsfredning kan omfatte bygningens eller det selvstændige landskabsarkitektoniske værks umiddelbare omgivelser i form af gårdrum, pladser, fortove, haver, parkanlæg og lignende i det omfang, disse omgivelser er en del af den beskyttelsesværdige helhed.

⁶ Se bilag nr. 2, fælles forståelsespapir af december 2009 mellem Kirkeministeriet og Kulturministeriet om anvendelsen af undtagelsesbestemmelsen i bygningsfredningslovens § 5.

Hvis kirken nedlægges, er kirkebygningen inkl. nagelfast inventar således en bygning, der kan fredes. Bygningsfredningen vil i givet fald ske efter den almindelige procedure med forelæggelse af fredningsforslag for Det Særlige Bygningssyn.

6 Kirkebygningerne ud af brug - nedlæggelse

6.1 Hvorfor nedlægge kirker?

Ønsket om at nedlægge en kirke kan være begrundet i flere årsager. I den offentlige debat er forhold som ændret befolknings sammensætning, faldende medlemstal, uforholdsmæssigt store driftsudgifter og svigtende tilslutning til gudstjenestelivet ofte nævnt som faktorer, der hver for sig eller i en kombination, kan føre til ønsket om at nedlægge en kirke. Der kan formentlig også findes eksempler på et "udtørret" sogn, hvor menighedens tilslutning til sognekirken er væk, og hvor det er vanskeligt at få opstillet kandidater til menighedsrådsvalget.

Men der er forskellige problemstillinger, som knytter sig til henholdsvis kirkerne på landet og kirkerne i byen, hvor debatten ofte angår forholdene i København.

6.1.1 Kirker på landet

I tyndt befolkede områder af landet vil de løbende driftsudgifter til at holde typisk en middelalderkirke i sædvanlig brug ofte udgøre en uforholdsmæssig stor post på de lokale kirkelige budgetter.

En svag økonomi i ligningsområdet kombineret med en ringe tilslutning til deltagelse i gudstjenestelivet kan føre til, at menighedsrådet må overveje, hvilke muligheder der er for at ændre på forholdene.

Det behøver ikke nødvendigvis at udmønte sig i en egentlig lukning af kirken, da en lukning ikke altid er den mest hensigtsmæssige løsning hverken økonomisk, kirkeligt eller folkeligt.

I betænkning 1471 om den lokale økonomi⁷ hedder det:

"Når det gælder middelalderkirkerne i meget tyndt befolkede områder, er der kun i meget sjældne tilfælde muligheder for at anvende bygningerne til andre formål end de nuværende. Dels på grund af bygningernes karakter, dels på grund af det manglende befolkningsunderlag også for andre formål.

Den første udfordring er derfor naturligvis at sørge for, at kirken fortsat kan bruges meningsfuldt som kirke, f. eks. ved at man i et større område samarbejder om kirkernes brug og profilerer de enkelte kirker. Det kan betyde at tendensen til, at enkelte kirker i flersognspastorater kun bruges få gange om året, øges. Men det kunne til gengæld også føre til, at den faktiske brug så blev mere bevidst og samlet om særlige opgaver, der f. eks. kunne bestå i

- At en kirke i et udpræget turistområde med få helårsbeboere udelukkende anvendes i sommerperioden
- At en kirke kun anvendes til bryllupper og begravelser og/eller til særlige gudstjenester, men ikke til jævnlige søndagsgudstjenester
- At en kirke primært reserveres til undervisningsformål for skole-kirke-samarbejde i provstiet/kommunen
- At man i samarbejde bevidst forsøger at opprioritere brugen af en for lidt brugt kirke."

⁷ Betænkning 1491 om Folkekirkens lokale økonomi, Kirkeministeriet, august 2007, kap.5.3.4, s. 182 ff.

Eksemplerne er ikke en udtømmende opregning, men netop kun eksempler, der viser, at man lokalt har mulighed for at tilpasse brugen af kirken.

6.1.2 Kirker i byen

I København er situationen en anden. Kirkebygningsmassen i Københavns og Frederiksbergs kommuner varierer i udtryk fra de mere beskedne bygningsværker til monumentalkirker. Den typiske københavnerkirke især uden for voldene er således ikke en middelalderkirke. Hovedparten af kirkerne har ikke udgifter til kirkegårdsdrift, da kirkegårdene bestyres af kommunalbestyrelserne.

I løbet af 1800-tallet og frem til 1950, hvor indbyggerantallet toppede, steg indbyggertallet i København og Frederiksberg kommuner fra ca. 102.000 til 887.000 indbyggere⁸.

De 14 ældste kirker er bygget før 1829. I perioden 1861-1978 blev der bygget 79 kirker i København og på Frederiksberg⁹.

Kirkefondet opførte eller var med til at opføre 48 kirker i perioden 1895-1978. Den første kirke, der blev bygget i perioden med mange kirkebyggerier i København, var Skt. Johannes i 1861, som var en magistratskirke¹⁰. De øvrige magistratskirker blev bygget i 1861-1890, men dem var Kirkefondet ikke involveret i¹¹.

I Københavns Stift (inkl. Bornholm og Amagerland provstier) er antal af medlemmer af folkekirken i procent markant lavere sammenlignet med resten af landet. Medlemsprocenten i Københavns Stift er faldet fra ca. 80 pct. i 1990 til ca. 63 pct. i 2011. Til sammenligning er medlemsprocenten i hele landet faldet fra 89,3 pct. i 1990 til 80,4 pct. i 2011¹².

Nogle københavnske kirkebygninger besidder en så beskeden arkitektonisk kvalitet og er i en bygningsmæssig forfatning, som betyder, at omkostningerne ved en renovering står i et misforhold til en eventuel nedrivning eller salg.

Det geografisk baserede sognetilhørsforhold betyder mindre for folkekirkemedlemmerne i København, hvor befolkningen i højere grad orienterer sig mod byens kvarterer. Biskoppen over

⁸ *Analyse af folkekirkedata* Rapport udarbejdet af Rådgivende Sociologer Aps for Københavns Stift 2011, s. 18.

⁹ Kamma Struwe: *Kirkerevolution i 1890'erne*, biografisk-historisk kulturbillede, C. A. Reitzel, København 1995, s. 13.

¹⁰ Kamma Struwe: *Kirkerevolution i 1890'erne*, biografisk-historisk kulturbillede, C. A. Reitzel, København 1995, s. 33: "Seks af de kirker, der fik et kommunalt tilskud til kirkebyggeriet i form af enten en grund eller kontante midler eller muligvis begge dele, fik navnet magistratskirker. Magistraten fik tillagt en kontrollerende myndighed over kirkens driftsudgifter og fik ret til at udpege de personer, der udgjorde kirkens ikke-gejstlige personale."

¹¹ Skt. Johannes 1861; Skt. Stefan 1874; Skt. Paul 1877; Skt. Jakob 1878, Skt. Matthæus og Helligkors 1890.

¹² *Analyse af folkekirkedata* Rapport udarbejdet af Rådgivende Sociologer Aps for Københavns Stift 2011, kapitel 2, hvoraf fremgår at faldet i medlemsprocenten primært hænger sammen med at medlemsprocenten for dem som dør er omkring 90 pct., mens andelen af nyfødte, der bliver døbt, er faldet til 70 pct. generet set for hele landet. Denne fordeling er endnu mere skæv for Københavns Stift. Medlemsprocenten er endvidere følsom over for indvandring, her særligt overfor indvandrere med ikke-protestantisk baggrund samt over for den generelle befolkningstilvækst, idet andelen af folkekirkemedlemmer er mindre for de yngste grupper. Rapporten nævner perioden 2007 til 2011, hvor medlemsprocenten er faldende, men det faktiske antal medlemmer i Københavns Stift er konstant.

Københavns Stift og stiftsrådet i København har taget initiativ til en proces, som berører kirker og sogne i Københavns og Frederiksberg kommuner. Formålet hermed er at skabe økonomiske forudsætninger for at bygge nye kirker i tre områder i byen, hvor der er og fremover vil ske en stor befolkningstilvækst, samt at skabe muligheder for en bedre opgaveløsning¹³.

I København er diskussionen om at lukke kirker derfor mere et spørgsmål om en omprioritering af de økonomiske ressourcer og handler i mindre grad om, hvilke tiltag der er nødvendige som følge af en aktuelt presset økonomi begrundet i et vigende indtægtsgrundlag.

Ændringer i demografiske forhold samt i de økonomiske betingelser vil ofte være de udfordringer, som man lokalt må forholde sig til. Og det kan betyde, at man når frem til, at sognekirken skal have en ændret funktion eller måske skal lukkes.

Og udfordringerne vil være forskellige alt efter, om der er tale om en middelalderkirke, en yngre kirke eller en kirke fra nyere tid. Er der en kirkegård, må der, hvis kirken skal lukkes helt, også tages stilling til, hvad der skal ske med kirkegården.

¹³ Pressemeddelelse af 2. februar 2012, udsendt med biskoppen over Københavns Stifts brev af s.d. til menighedsråd, provstiudvalg, provster og præster i de berørte provstier.

7 Lukning af middelalderkirker

Set ud fra et arkitektonisk og kulturhistorisk synspunkt er middelalderkirkerne unikke. Derfor kommer det ikke på tale at rive en middelalderkirke ned.

Som nævnt i afsnit 3.2 Opførelse og lukning af kirker er der de seneste 100 år kun nedlagt ganske få kirker. Af disse var fire opført før 1536¹⁴. Den ene, Aunsø Gamle Kirke i Roskilde Stift, bruges lejlighedsvis til gudstjenester om sommeren, og menighedsrådet har ansvaret for vedligeholdelsen af kirken. De tre andre kirker er fredede: Maarup Kirke i Aalborg Stift blev overtaget af Staten, og på grund af erosion af kysten blev bygningsfredningen efterfølgende ophævet. Den gamle Højerup Kirke i Roskilde Stift¹⁵ og Buderup Kirke i Aalborg Stift er begge fredet som fortidsminder og automatisk fredede efter bygningsfredningsloven på grund af deres alder.

Omdannelse af middelalderkirker til alternativ anvendelse vil være en arkitektonisk udfordring og stille høje krav til projekternes kvalitet.

Inventar vil efter museumslovens bestemmelser kunne indlemmes i Nationalmuseets eller de statsanerkendte museers samlinger forudsat, at genstandene falder inden for museets ansvarsområde, se nærmere herom i afsnit 8. Kirkens inventar.

Som nævnt i afsnit 5. Bygningsfredningsloven vil kirkebygningen være automatisk fredet efter bygningsfredningsloven, hvis kirken nedlægges som kirke.

7.1 Lukning af kirker opført efter 1536

Kirker opført efter 1536, som nedlægges, er ikke automatisk fredede efter bygningsfredningsloven.

Kirkebygningen kan fredes i henhold til bygningsfredningsloven på linje med andre bygninger, hvis kirkebygningen er over 50 år gammel og har væsentlig arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi.

Uanset deres alder kan bygninger og selvstændige landskabsarkitektoniske værker dog fredes, når det er begrundet i deres fremragende værdi eller i andre særlige omstændigheder, se afsnit 5.2. Kirker opført efter 1536.

Alle kan stille forslag om en fredning. Rejses fredningssagen af Landsforeningen for Bygningskultur skal Kulturstyrelsen forelægge sagen for Det Særlige Bygningssyn. Hvis Kulturstyrelsen beslutter, at et fredningsforslag skal forelægges Det Særlige Bygningssyn, skal Kulturstyrelsen underrette ejer herom.

7.2 Retsvirkninger af en bygningsfredning

Retsvirkningerne af en bygningsfredning er ens, uanset om kirken er automatisk fredet, fordi den er opført før 1536, eller den fredes i henhold til Kulturstyrelsens fredningsforslag.

¹⁴ Betænkning 1491, Folkekirkens lokale økonomi, Kirkeministeriet, august 2007, s. 183-184, tabel 5.3.

¹⁵ Tilhører foreningen Højeruplund

Ifølge bygningsfredningsloven skal en fredet bygning af ejeren holdes i forsvarlig stand, herunder tæt på tag og fag. Herudover kræver alle arbejder på bygningen, som går ud over almindelig vedligeholdelse, en tilladelse fra Kulturstyrelsen. Det samme gælder opsætning af lysinstallationer, antenner, parabolantenner og lignende samt skiltning på facader, herunder tagflader.

Nedrivning af en fredet bygning kræver en tilladelse fra Kulturstyrelsen. Bestemmelsen administreres restriktivt.

Der er i en bekendtgørelse¹⁶ fastsat regler om, at der, inden fredede bygninger i offentligt eje overdrages til andre end staten, kommuner, kirker, præstebeder eller offentlige stiftelser, skal tinglyses en bestemmelse om, at der ikke gælder en pligt for staten til at overtage ejendommen mod erstatning, såfremt tilladelse til nedrivning nægtes.

7.3 Planlov

I visse situationer kan der udløses en lokalplanpligt ved fx nedrivning eller større ændringer i en bevaringsværdig kulturhistorisk betydningsfuld bygning.

Det følger således af planlovens § 13, stk. 2, at der skal tilvejebringes en lokalplan, før der gennemføres større udstykninger eller større bygge- eller anlægsarbejder, herunder nedrivninger af bebyggelse, og i øvrigt når det er nødvendigt for at sikre kommuneplanens virkeliggørelse.

¹⁶ Bekendtgørelse nr. 499 af 12. december 1979 om tinglysning af særlige bestemmelser for fredede bygninger i offentligt eje.

8 Kirkens inventar

For kirker, der er i brug som kirker, gælder bestemmelserne i lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde samt bekendtgørelse om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.

Ifølge disse regler skal menighedsrådet sørge for vedligeholdelse af kirken, dens inventar og udsmykning.

Ændring eller istandsættelse af inventar, der er over 100 år gammelt, må kun ske i henhold til et forslag, der er tilvejebragt gennem Nationalmuseet og godkendt af stiftsøvrigheden.

Forslag til anskaffelse, ændring eller istandsættelse af alter, døbefont, prædikestol, varmeanlæg, tårnure, orgler eller klokker, med undtagelse af mindre, flytbare orgler og automatiske ringeanlæg, skal godkendes af stiftsøvrigheden.

Inventar, som ikke længere anvendes i kirken, må ikke fjernes fra kirken uden provstesynets samtykke. Fjernelse af inventar og prydelser af kunstnerisk eller historisk værdi kan dog ikke ske uden tilladelse fra stiftsøvrigheden.

Menighedsrådet træffer bestemmelse om anskaffelse af løse kunstgenstande til kirken. Forslag til anden kunstnerisk udsmykning skal godkendes af stiftsøvrigheden.

Forslag til ændring eller istandsættelse af bestående kunstnerisk udsmykning fx kalkmalerier og altertavler samt gravminder skal godkendes af stiftsøvrigheden. Hvis den kunstneriske udsmykning er over 100 år gammel, skal forslaget tilvejebringes gennem Nationalmuseet.

Ovenstående gælder for kirkens inventar og udsmykning, så længe kirken er omfattet af lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.

Arbejdsgruppen har derfor drøftet, hvad der skal ske med kirkens inventar, når kirkebygningen tages ud af brug. Til brug for arbejdsgruppens drøftelser har Kulturstyrelsen udarbejdet et notat om kirkeinventar – ved lukning af folkekirker¹⁷.

Som nævnt omfatter en bygningsfredning bygningens mur- og nagelfaste inventar. Det vil sige prædikestol, orgel, døbefont, altertavle, stolestader m.v., som skal forblive i kirkebygningen.

Kulturstyrelsen kan give tilladelse til flytning eller fjernelse af mur- og nagelfast inventar i forbindelse med bygningsmæssige ændringer, såfremt inventaret står i vejen for en hensigtsmæssig funktion i bygningen og i øvrigt er i overensstemmelse med anlæggets bærende fredningsværdier.

Bygningsfredningen omfatter ikke løsøre.

Det vil sædvanligvis ikke volde besvær at afgøre, hvad der må anses for at være mur- og nagelfast, og hvad der er løst inventar.

Som hovedregel kan man gå ud fra, at løst inventar kan flyttes, uden at flytningen efterlader sig spor på bygningen. Men der kan være tvivlstilfælde, som derfor må afgøres konkret.

Særligt skal det bemærkes, at døbefonte gennem tiden har været udsat for mange flytninger, og at de stadigvæk i dag er under omplacering i mange kirker, samt at dette i reglen lader sig gøre

¹⁷ Kulturstyrelsens notat af 23. april 2012. Notatet er vedlagt som bilag 3.

uden at efterlade sig spor, idet mange både sten- eller metalfonte altid kun har stået løst opstillede. Nogenlunde det samme kan i mindre grad siges at gælde altertavler samt udtagne, ældre alterbilleder, ligesom dele, fx figurer eller sidefløje af en i øvrigt i brug værende altertavle, kan være fjernet fra denne og opsat andet steds i kirken.

Det må derfor altid tilrådes at forholde sig konkret til disse og andre lignende tilfælde.

Og man skal være opmærksom på, at selv om en bygningsfredning ikke omfatter løsøre, kan det pågældende inventar udgøre en kulturhistorisk værdi.

Dette gælder særligt for middelalderbygningerne, men også udstyr fra århundrederne efter middelalderen vil ofte være af stor interesse. Også nyere bykirkers inventar kan have stor kunst- og kulturhistorisk interesse, ligesom også nyere kirker vides at rumme langt ældre inventarstykker, som kan være overført fra ældre, nu forsvundne kirker, eller anskaffet til brug i en nyere kirke.

Selv om en nyere kirkebygning tages ud af brug og ikke bygningsfredes, bør der tages særskilt stilling til, hvorledes der skal forholdes med kirkebygningens inventar – såvel det mur- og nagelfaste som det løse inventar.

Ifølge Kulturstyrelsens notat er det Nationalmuseets vurdering, at lukning af en kirke med efterfølgende fjernelse af løst inventar næppe vil ske, uden at Nationalmuseet og formentlig tillige det stedlige statsanerkendte museum er informeret.

Løse inventargenstande vil kunne indlemmes i såvel Nationalmuseets som de statsanerkendte museers samlinger. Det er dog en forudsætning, at genstandene falder inden for det enkelte museums ansvarsområde.

For Nationalmuseet gælder i henhold til museumsloven, at museet for dansk kulturs vedkommende skal anlægge og opretholde repræsentative samlinger. For de statsanerkendte museer gælder, at de indsamler genstande efter forskningsmæssige og formidlingsmæssige kriterier.

Museerne fører en restriktiv indsamlingspolitik og forholder sig i udgangspunktet – men med den særlige respekt som sagen aftvinger – til kirkeinventar på samme måde, som de forholder sig til andre genstandskategorier, de måtte blive tilbudt.

Derfor kan det ikke forventes, at et museum kan overtage alt løst inventar, når en kirke lukker. Der vil blive tale om en udvælgelse og en deraf følgende rest, som ikke kan indlemmes i museets samling.

Kulturstyrelsens notat anbefaler, at menighedsråd og stiftsøvrighed efter konsultation med Nationalmuseet og det stedlige museum påtager sig ansvaret for kassation af det løse inventar, som ikke kan finde anden kirkelig anvendelse, og som museerne ikke kan optage i deres samlinger.

Det frarådes at gemme og opbevare inventar, blot fordi det har tilhørt en kirke, eller ud fra den betragtning, at der muligt kan komme en tid, der vil vide at benytte genstandene. Derfor kan det heller ikke anbefales at oprette "et centralt inventarlager" for tidligere kirkeinventar.

8.1 Arbejdsgruppens overvejelser om kirkebygningerne og inventaret

I de tilfælde hvor en kirke, der er opført efter 1536, overvejes lukket, anbefaler arbejdsgruppen, at menighedsrådet indledningsvis tager kontakt til Kulturstyrelsen med henblik på, at få en udtalelse om, hvorvidt der vil blive rejst en bygningsfredningssag, hvis kirken tages ud af brug.

Kulturstyrelsens udtalelse kan få betydning i forhold til de muligheder, der er for bygningens senere anvendelse samt i forhold til kirkens løse inventar.

Arbejdsgruppen anbefaler, at menighedsrådet samtidig med henvendelsen til Kulturstyrelsen gennem provstiudvalget anmoder stiftsøvrigheden om at tage kontakt til Nationalmuseet og det stedlige statsanerkendte museum med henblik på en vurdering af, hvorledes der skal forholdes med inventaret.

Set i lyset af Kulturstyrelsens notat om inventaret må det forudses, at kirkelukninger vil medføre, at en del løse inventargenstande bliver overflødige, fordi de ikke kan optages i hverken Nationalmuseets eller det lokale museums samlinger.

Arbejdsgruppen finder, at der bør udvises tilbørlig respekt for eventuelt overtalligt kirkeinventar. Derfor kan det ikke anbefales, at sådant løst kirkeinventar i første omgang søges afhændet på det almindelige marked for brugte genstande.

Arbejdsgruppen anbefaler derfor, at der oprettes en elektronisk udbudsplads for overflødig kirkeinventar, som landets menighedsråd får adgang til at benytte. På udbudspladsen kan overflødig kirkeinventar sættes til salg i en begrænset periode med henblik på placering af inventaret i en anden kirke.

Også salg eller bortskænkning af inventar til udlandet kan komme på tale, og her gælder kulturværdilovens almindelige bestemmelser om salg af kulturgenstande. Det påhviler den, som agter at udføre en genstand, at søge kulturværdiudvalget om tilladelse dertil. Kulturværdiudvalget består af direktørerne for Nationalmuseet og Statens Museum for Kunst, direktøren for Det Kongelige Bibliotek, Rigsarkivaren og et af kulturministeren udpeget medlem, der skal være leder af et ikke statsligt museum.

Det bør nævnes, at man i visse tilfælde i kirkerne råder over værker af såvel ældre som nulevende kunstnere af betydelig kvalitet, fx alterbilleder, hvis handelspriser og placering i kunstmarkedet ikke er uden økonomisk betydning. Der bør derfor også i disse tilfælde indhentes den fornødne rådgivning, bl.a. for at sikre, at værker med interesse for offentlige samlinger kan søges sikret for disse. Også i forhold til sådanne værkers salg gælder det ovenfor anførte.

8.2 Oversigt over muligheder ved ændret anvendelse eller lukning

Nedenfor er i skematisk form gengivet muligheder for anvendelse af en kirke, der helt eller delvis tages ud af brug.

Delvis ud af brug		
Kirken anvendes kun til en julegudstjeneste og lejlighedsvis til særlige gudstjenester og enkelte bryllupper og begravelser. Der afholdes ingen søndagsgudstjenester	Kirken er fortsat omfattet af lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde. Menighedsrådet har ansvaret for vedligeholdelsen	Der opnås en besparelse på løn- og øvrige driftsomkostninger
Kirken er beliggende i et udpræget turistområde og anvendes kun i sommerhalvåret	Kirken er fortsat omfattet af lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde. Menighedsrådet har ansvaret for vedligeholdelsen	Der opnås en besparelse på løn- og øvrige driftsomkostninger
Kirken reserveres primært til undervisningsformål	Kirken er fortsat omfattet af lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde. Menighedsrådet har ansvaret for vedligeholdelsen	Der opnås næppe besparelse, hvis der fortsat skal afholdes gudstjenester og kirkelige handlinger, men muligvis en samling og dermed effektivisering af provstiets tilbud om skole/hjemsamarbejde, konfirmandforberedelse, minikonfirmander, bibellæsekredse m.v.
Helt ud af brug		
Kirken opført før 1536	Bygningen er ikke længere omfattet af den kirkelige lovgivning, men vil som konsekvens af nedlæggelsen være omfattet af bestemmelserne i bygningsfredningsloven. Menighedsrådet har fortsat ansvaret for bygningens vedligeholdelse, men nu i henhold til bygningsfredningslovens regler herom.	Begrænsede driftsudgifter, da bygningen ikke længere er ramme om gudstjenester og kirkelige handlinger.
Kirken opført efter 1536	Kirkebygningen er ikke længere omfattet af den kirkelige lovgivning. Kirkebygningen er ikke automatisk fredet, men kan fredes, hvis Kulturstyrelsen udarbejder fredningsfor-slag.	Begrænsede driftsudgifter, da bygningen ikke længere er ramme om kirkelige aktiviteter. Sker der ingen bygningsfredning, vil bygningen som udgangspunkt være en bygning som alle andre. Hvis der ikke kan findes alternative anvendelsesmuligheder, bør det

	<p>Menighedsrådet har fortsat ansvaret for bygningens vedligeholdelse, men hvis den bygningsfredes, så i henhold til bygningsfredningslovens regler.</p> <p>Sker der ingen bygningsfredning er den nedlagte kirkebygning hverken omfattet af den kirkelige lovgivning eller bygningsfredningsloven</p>	<p>overvejes at afhænde bygningen, da det ikke er hensigtsmæssigt, at folkekirken afholder udgifter til bygningsvedligehold af bygninger, som kirken ikke har brug for.</p> <p>Indeholder bygningen ingen arkitektoniske kvaliteter og heller ikke på anden måde vurderes som bevarelsesværdig, kan en nedrivning eller et salg være en løsning.</p>
--	--	--

9 Begrænsninger i fremtidig anvendelse

Når en kirke er nedlagt, er der - med de eventuelle begrænsninger i anvendelsen, som en bygningsfredning indebærer – som udgangspunkt ikke nogen begrænsninger i, hvad bygningen kan anvendes til.

Arbejdsgruppen finder, at der i overensstemmelse med gældende praksis som udgangspunkt må tages et udstrakt hensyn til de ønsker om bygningens fremtidige anvendelse, som det enkelte menighedsråd fremfører.

Bygningens arkitektur, beliggenhed og almene tilstand vil naturligt sætte rammer i form af muligheder og begrænsninger for, hvad kirkebygningen kan anvendes til, hvis den ikke længere skal være kirke.

Der er ikke noget til hinder for, at en nedlagt kirkebygning overgår til et rent verdsligt formål. I forbindelse med et salg vil der være mulighed for at fastsætte eventuelle begrænsninger for bygningens fremtidige anvendelse

10 Markering af kirkens lukning

En ny kirke indvies ved kgl. resolution. Forinden indvielsen skal der afholdes et afleveringssyn, som afholdes af provsten og en af Ministeriet for Ligestilling og Kirke udpeget arkitekt. Ved synet skal det påses, at kirken er opført i overensstemmelse med det godkendte forslag og forsynet med det nødvendige til afholdelse af gudstjenester og foretagelse af kirkelige handlinger.

Der er to autoriserede ritualer for kirkeindvielse. Det ene er autoriseret ved kgl. resolution af 6. marts 1987 og revideret i 1992. Det andet er autoriseret ved kgl. resolution af 12. juni 1992.

Debatten om kirkelukninger viser, at der er mange følelser forbundet med nedlæggelse af en sognekirke. Selv om den formelle nedlæggelse sker ved kgl. resolution, har det undertiden været fremført, at der bør være et ritual, som kan anvendes, når den sidste gudstjeneste afholdes i kirken.

10.1 Arbejdsgruppens overvejelser

Arbejdsgruppen har drøftet spørgsmålet om et eventuelt ritual.

Der er i arbejdsgruppen enighed om, at et ønske fra menigheden om, at der skal ske en kirkelig markering af, at kirken nedlægges, bør respekteres.

Arbejdsgruppen finder, at en kirkelig markering ikke behøver at ske i form af en gudstjeneste med et autoriseret ritual.

Arbejdsgruppen anbefaler, at en markering af lukningen af kirken sker efter lokalt ønske eventuelt efter biskoppens vejledning.

11 Kirkegårdene

Hvis en kirke med tilhørende kirkegård nedlægges, må der også tages stilling til, hvilken betydning nedlæggelse af kirken får for kirkegården.

11.1.1 Den kirkelige lovgivning

En kirkegård indvies, før den tages i brug. Når en ny kirke indvies, indvier biskoppen dermed tillige kirkegården. Når en anden ny kirkegård eller en kirkegårdsudvidelse tages i brug som kirkegård, indvies den forinden af sognepræsten. Indvielsen foregår efter en vejledende ordning¹⁸.

Når en kirkegård nedlægges, sker der ingen særlig markering heraf. Når en kirkegård er nedlagt, er den ikke længere omfattet af den kirkelige lovgivning, og arealet kan herefter overgå til anden anvendelse

Anlæggelse, udvidelse og nedlæggelse af kirkegårde skal godkendes af stiftsøvrigheden.

Lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde og den tilhørende bekendtgørelse indeholder regler om kirkegårdens indhegning og indretning m.v. samt bestemmelser om gravstedernes indretning, anbringelse af kister og urner m.v.

Sognets beboere har ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, hvor de bor. Denne ret omfatter erhvervelse af brugsret for en fredningsperiode til et gravsted med en gravplads, hvis der er en efterlevende ægtefælle dog med to gravpladser. Denne ret for sognets beboere modsvares af folkekirkens pligt til at sørge for, at der er tilstrækkeligt med begravelsesplads til sognets beboere.

I loven defineres fredningstiden som den periode, hvor et gravsted skal henligge urørt.

Loven fastsætter minimumsfredningstider for gravsteder med kister og urner – henholdsvis 20 og 10 år. Lokalt kan der fastsættes længere fredningstid. Fredningstiderne skal fremgå af den af provstiuvalget godkendte vedtægt for kirkegården. Et gravsted kan ikke nedlægges, før fredningstiden efter den seneste begravelse i gravstedet er udløbet.

Når brugsretten til et gravsted udløber, har indehaveren af brugsretten krav på at få fornyet gravstedsretten for en ny periode.

Det kan være ønskeligt eller nødvendigt at regulere på en kirkegårds indretning og i nogle tilfælde helt at nedlægge kirkegårde. I disse situationer må menighedsrådet vurdere og lægge en plan for, hvordan en beslutning herom skal gennemføres, således at der tages højde for igangværende fredningsperioder og de konkrete gravstedsaftaler, som er indgået med gravstedsindehaverne.

Til gennemførelse af en af provstiuvalget godkendt reguleringsplan for kirkegården giver lovgivningen mulighed for, at et gravsted inddrages helt eller delvis, når fredningstiden efter den seneste begravelse er udløbet. Retten til at foretage yderligere begravelse i et gravsted, der er omfattet af en godkendt reguleringsplan, ophører, når der er forløbet en fredningsperiode efter den senest forud for planens godkendelse foretagne begravelse, uanset om brugsretten til grav-

¹⁸ Ritualbog, det Kgl. Vajsenhus' Forlag, København 1994, s. 196.

stedet måtte være erhvervet for et længere tidsrum. En godkendt reguleringsplan indebærer således en begrænsning i retten til at foretage nye begravelser i et gravsted, der er omfattet af reguleringsplanen.

I loven er der fastsat særlige bestemmelser om gravminder, der bevarer mindet om fortjenstfulde mænd og kvinder, eller som i øvrigt af kunstneriske, kulturhistoriske eller andre grunde må anses for særlig bevaringsværdige. Sådanne gravminder skal registreres efter de i loven og bekendtgørelsen fastsatte regler herom. Retsvirkningen af en registrering er, at menighedsrådet ikke må fjerne gravmindet fra kirkegården. Ministeren for ligestilling og kirke kan tillade, at registrerede gravminder anbringes andre steder end på kirkegården.

Herudover er der på folkekirkens kirkegårde andre gravsteder, som nyder særlig beskyttelse.

Det gælder de danske frihedskæmpergrave, som ikke må nedlægges uden ministeriets samtykke. Endvidere er der mellem den danske stat og det britiske statssamfund indgået en overenskomst om fredning af og tilsyn med krigsgrave. Endelig er der mellem Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland indgået en overenskomst om tyske krigsgrave i Danmark fra anden verdenskrig.

11.1.2 Bygningsfredningslov og museumslov

En bygningsfredning kan ifølge bygningsfredningsloven ud over bygningen omfatte bygningens umiddelbare omgivelser i form af bl.a. pladser, haver, parkanlæg og lignende i det omfang, det er en del af den beskyttelsesværdige helhed. Der vil typisk være tale om, at omgivelserne sammen med den fredede bygning udgør en visuel helhed.

For de af folkekirkens kirkegårde, som ligger i umiddelbar tilknytning til en kirke, kan det betyde, at hvis kirkebygningen bygningsfredes, kan kirkegården blive omfattet af bygningsfredningen, såfremt kirkegården udgør en del af den beskyttelsesværdige helhed.

Hvis kirkebygningen bygningsfredes – uanset om dette sker automatisk, fordi bygningen er fra før 1536, eller ved beslutning - fredes kirkegården ikke automatisk. Det kræver en særlig beslutning.

Kirkegården kan enten fredes i tilknytning til fredning af kirkebygningen eller som et solitært landskabsarkitektonisk værk, såfremt der ikke længere gennemføres begravelser på stedet eller påhviler øvrige forpligtelser i relation til gravsteder. Krigergrave mv. kan beskyttes efter bestemmelserne i museumsloven.

Nedlægges en kirkegård, vil eventuelle sten- og jorddiger være beskyttede efter bestemmelser i museumslovens § 29a. Det indebærer, at der ikke må foretages ændring i beskyttede jord- og stendigers tilstand, medmindre der er givet dispensation hertil.

Beskyttelsesforanstaltninger i henhold til bygningsfredningsloven og museumsloven kan også være relevante i forhold til konkrete gravminder. Det vil afhænge af, hvilket gravminde der er tale om, herunder mausolæer og epitafier (løst/fast).

Regler om pleje af og tilsyn med beskyttede jord- og stendiger afhænger af ejerforholdene. Det forudsættes, at statslige arealforvaltende myndigheder løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i rimelig stand. Kommuner, som ejer beskyttede sten-

og jorddiger, skal pleje disse. Alene stat og kommuner forventes at pleje. Private er ikke forpligtede til at pleje beskyttede sten og jorddiger.

Sten- og jorddiger, der har en særlig kulturhistorisk betydning, kan også fredes som fortidsminder efter museumslovens § 29.

Kulturstyrelsen har tilsynsforpligtelsen med beskyttede jord- og stendiger.

Med hensyn til fortidsminder, fx runesten og gravhøje, er disse fredede efter bestemmelser i museumsloven. Der findes allerede i dag fredede fortidsminder på nogle af folkekirkens kirkegårde, og menighedsrådene er i relation til pleje af fortidsminderne på kirkegårdene i praksis blevet betragtet som offentlige ejere, det vil sige med pligt til at pleje fortidsminderne. Der gælder særlige regler for fredede fortidsminder. Således må der ikke foretages ændringer i fortidsmindernes tilstand, medmindre der gives dispensation hertil. Der må heller ikke foretages udstykning, matrikulering eller arealoverførsel, der fastlægger skel gennem fortidsminder. På fortidsminder og inden for en afstand af 2 m fra dem må der ikke foretages jordbehandling, gødes eller plantes. Der må heller ikke anvendes metaldetektor.

Kulturstyrelsen har tilsynsforpligtelsen med fredede fortidsminder.

11.1.3 Planlov

Nedlæggelse af en kirkegård kan eventuelt udløse en lokalplanpligt, jf. planlovens § 13, stk. 2, jf. afsnit 7.1.3 Planlov.

11.2 Arbejdsgruppens overvejelser

Arbejdsgruppen konstaterer, at der på grund af fredningstider og erhvervede gravstedsrettigheder samt andre omstændigheder som fx registrerede gravminder er et langt tidsperspektiv, hvis en kirkegård skal nedlægges helt.

Der er også et tale om et følsomt emne. I medierne er der fra tid til anden omtale af nedlagte kirkegårde, hvor essensen synes at være, at der nok bør være en grænse for, hvad der kan bygges oven på en nedlagt kirkegård og i tilknytning hertil, hvordan restefund af tidligere begravelser skal håndteres på en etisk korrekt måde. Ofte anvendes ordet gravfred, men det begreb kendes ikke i den kirkelige lovgivning, der som nævnt anvender begrebet fredningstid.

Der er derfor god grund til at udvise de nødvendige hensyn, når en kirkegård skal nedlægges.

På den anden side må man være opmærksom på, at de danske kirkegårde ikke eksisterer til evig tid, ligesom de enkelte gravsteder normalt udlejes igen, når brugsperioden udløber.

De senere års fokus på folkekirkens lokale økonomi har blandt andet indebåret, at alle kirkegårdstakster er blevet genberegnet således, at taksterne nu afspejler de faktiske omkostninger, som kirkegårdene har ved at producere ydelserne. Den øgede opmærksomhed på kirkegårdsøkonomien sammenholdt med, at danskerne foretrækker kremering¹⁹ fremfor begravelse i kiste, indebærer, at mange kirkegårde har for meget plads.

¹⁹ Ifølge statistiske oplysninger fra Danske Krematoriernes Landsforenings hjemmeside var der i 2011 i alt 52.516 døde. Heraf blev de 41.248 kremerede, hvilket svarer til en kremeringsprocent på 78,55

Disse udfordringer betyder, at der allerede i dag sker en vis tilpasning af kirkegårdsanlæggene. Selvom reguleringer på kirkegårdene sker over længere tid, er der tale om dynamiske anlæg. Derfor kan man overveje, om der fortsat er grund til at opretholde en kirkegård, hvis der ikke længere - eller kun med mange års mellemrum - bliver foretaget begravelser eller urnenedsættelser på kirkegården. En kirkegård, hvor ingen længere bliver begravet, risikerer at have mere karakter af en kulisser end et anlæg i brug. Dette vil i særlig grad gøre sig gældende, hvis kirken også er taget helt ud af brug.

Hertil kommer, at sognets beboere altid har ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, hvor de bor. Det kan nogle gange føre til det paradoks, at en kirkegård i et provsti med mange små sogne må ansøge om en kirkegårdsudvidelse, uanset at der er rigeligt med begravelsesplads på de øvrige kirkegårde i provstiet. Problemstillingen knytter sig til den folkekirkelige struktur og er ikke drøftet nærmere i arbejdsgruppen, da overvejelser om strukturforhold ikke indgår i arbejdsgruppens kommissorium.

Arbejdsgruppen finder, at det er vigtigt, at der fortsat værnes om de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til folkekirkens kirkegårde. Samtidig er det et faktum, at kirkegårdsanlæggene til stadighed er under forandring, og at det derfor som hidtil kan være nødvendigt at nedlægge kirkegårde.

Arbejdsgruppen har derfor overvejet, hvordan det fremadrettet kan sikres, at de kirkegårdsanlæg, som må anses for at være af uvurderlig kulturhistorisk betydning og dermed kan karakteriseres som umistelige, kan sikres mod nedlæggelse.

Arbejdsgruppen finder, at det kan ske ved, at der nedsættes et sagkyndigt udvalg, som skal inddrages i beslutninger om nedlæggelse af kirkegårde.

Arbejdsgruppen anbefaler, at der nedsættes et sådant udvalg, hvis opgave det bliver at formulere nogle kriterier, der skal danne grundlag for udvalgets kategorisering af kirkegårdene i fire grupper.

1. Umistelige kirkegårde
2. Bevaringsværdige kirkegårde
3. Mindre bevaringsværdige kirkegårde
4. Andre kirkegårde.

Arbejdsgruppen anbefaler, at ønsker om at nedlægge en kirkegård skal forelægges det sagkyndige udvalg, som skal udtale sig i den enkelte sag herunder foretage en vurdering af, i hvilken kategori den konkrete kirkegård kan placeres.

Betydningen af, at en kirkegård anses for at være umistelig, skal være, at kirkegården ikke kan nedlægges, selv om kirken nedlægges. Konsekvensen heraf bliver, at kirkegården fremdeles skal vedligeholdes af folkekirken.

I relation til lukning af kirken kan et bud på kirkegårdens fremtid se således ud:

- a. Kirken fredes, og/eller kirkegården fredes: Der udarbejdes en bevaringsplan for helheden samt en plejeplan for kirkegården.
- b. Kirken fredes, men kirkegården berøres ikke heraf: Der udarbejdes en bevaringsplan for de karakterbærende elementer samt en plejeplan for kirkegården.

- c. Kirken tages delvis ud af brug, og kirkegården opretholdes: Der udarbejdes en forenklings- og plejeplan for kirkegården.
- d. Kirken og/eller kirkegården nedlægges, og der sker ingen fredning: Afhængig af bevaringsværdien kan der udarbejdes en bevaringsplan eller en afviklingsplan for kirkegården samt en plejeplan.

Arbejdsgruppen forudsætter, at det sagkyndige udvalg også er opmærksom på eventuelle bygninger på kirkegården, fx ligkapeller, gravkapeller, kirkelader m.v., der indgår som en del af kirkegårdsanlægget.

Det er arbejdsgruppens vurdering, at det alene vil være et relativt beskedent antal, fx 10-15 kirkegårde, der vil blive vurderet som umistelige, da bevaringskriterierne forudsættes at ligge på et højt niveau. Bevaringskriterierne kan tage udgangspunkt i de kriterier, som er formuleret i Verdensarvkonventionen.

Arbejdsgruppen forudsætter, at eventuelle merudgifter som følge af, at en kirkegård udpeges som umistelig, kan indgå i udligningsordningen. Det indebærer, at umistelige kirkegårde indgår som et kriterium ved fastlæggelsen af udligningstilskuddets størrelse.

Arbejdsgruppen foreslår, at udvalget kommer til at bestå af repræsentanter fra Nationalmuseet, Akademiraadet, Det særlige Bygningssyn samt repræsentanter, der besidder særlig sagkundskab om kirkegårdsanlæg.

Udkast til lovforslag findes i bilag 6.

Bilag

Bilag 1: Kapitel 4.1.2. Udgifter til bevaring af kulturværdierne, s. 48 ff. i Betænkning 1511, Omlægning af statens tilskud til folkekirken til bloktilskud, Kirkeministeriet, oktober 2009	33
Bilag 2: Fælles forståelsespapir af december 2009 mellem Kirkeministeriet og Kulturministeriet om forståelsen af anvendelsen af undtagelsesbestemmelsen i bygningsfredningslovens § 5	36
Bilag 3: Kulturstyrelsens notat af 23. april 2012 om kirkeinventar	37
Bilag 4: Kulturstyrelsens notat af 23. april 2012 om beskyttelsesforanstaltninger ved/ efter lukning af folkekirker	41
Bilag 5: Lolland-Falsters Stifts notat af 10. april 2012 om kirkernes vedligeholdelsestilstand (Synsrapporterne ej medtaget)	58
Bilag 6: Forslag til lovændringer	60

Bilag 1

Betænkning 1511, Omlægning af statens tilskud til folkekirken til bloktilskud, Kirkeministeriet – oktober 2009, kap. 4.1.2, s. 48 ff.

4.1.2 Udgifter til bevarelse af kulturværdierne

Vedligeholdelse af kirker og deres inventar, og dermed altså også bevarelse af de kulturværdier, som kirkerne og en stor del af deres inventar repræsenterer, finansieres næsten udelukkende af folkekirkens egne midler.

Undtagelse fra dette er, at staten i henhold til § 20 i lov om folkekirkens økonomi hvert år skal yde et tilskud på minimum 14 mio. kr. til istandsættelse af kirker og kirkers historiske inventar. Beløbsangivelsen i økonomiloven har været uændret siden 1986, og bevillingerne på de årlige finanslove har typisk været mellem 14 og 18 mio. kr. I 2007 blev der ydet et ekstraordinært højt tilskud på 30 mio. kr. til restaurering af Roskilde Domkirke. Der blev derfor i 2007 i alt ydet 43 mio. kr. til kirkerestaureering. Fra 2009 og fremefter er tilskuddet budgetteret til 17 mio. kr.

Folkekirkens udgifter til bevarelse af kulturværdier kan ikke opgøres præcist, fordi de ikke kan aflæses direkte af de kirkelige regnskaber. Opgørelse af udgifterne må derfor ske på basis af skøn.

En opgørelse kompliceres af, at kirkerne både vedligeholdes af hensyn til deres kulturhistoriske værdi og af hensyn til deres fortsatte brug som kirker. Såvel udgifter til daglig vedligeholdelse som udgifter til større istandsættelser har derfor betydning både i forhold til bevarelse af kulturarven og i forhold til den daglige brug af kirkerne. Hensynet til, at kirken skal danne den bedst mulige ramme om gudstjenester, kirkelige handlinger og andre kirkelige aktiviteter kan også indebære, at standarden for vedligeholdelse er højere end det, der ville være nødvendigt for alene at sikre bevarelse af kulturværdierne.

En opgørelse af udgifterne til bevarelse af kulturværdier kompliceres også af, at en del af udgifterne afholdes af menighedsrådets driftsbevilling, mens en anden del - typisk udgifter ved større istandsættelser eller restaureringer - afholdes af menighedsrådets ramme for anlægsudgifter.

I forbindelse med analysen "Folkekirkens økonomi", som blev udarbejdet i 1995 af en arbejdsgruppe under Finansministeriets formandskab, blev der ved forespørgsel til stifterne indsamlet oplysninger om budgetterede udgifter til restaurering af kirker og historisk inventar.

Opgørelsen viste, at de lokale kirkelige kassers budgetterede restaureringsudgifter i 1994 udgjorde 295,9 mio. kr. (2007-priser). Hertil kom et statsligt tilskud til restaureringer på 36,2 mio. kr. (2007-priser). I denne opgørelse indgik ikke driftsudgifter, som har betydning for den løbende vedligeholdelse af kulturarven.

Til brug for denne betænkning er der foretaget en opgørelse på grundlag af såvel kirkekassernes som provstiernes og stifternes udgifter i 2007 i tilknytning til bevarelse af kulturværdier.

De samlede udgifter til bevarelse af kulturarv er af Kirkeministeriet skønnet til at have udgjort 799 mio. kr., jf. figur 4.2. Opgørelsen tager ikke højde for statens tilskud til kirkerestaureering.

Figur 4.2. Folkekirkeens samlede udgifter til bevarelse af kulturarv

Samlet skøn over udgifter i 2007	799.056.448
Menighedsråd	
1/5 af løn kasserer og formand, menighedsrådsmøder m.v.	29.531.457
1/2 af kirkeværge, bygnings-sagkyndig	11.144.005
1/3 af forsikring	22.247.151
3/4 af driftsudg. til el, varme (kirke og sognegårde)	141.043.966
Eftersyn orgel og klokker	29.361.598
Anskaffelser og vedligehold kirker	161.511.872
3/4 af anlægudgifter til kirker m.v. *	384.348.750
Menighedsråd i alt	779.188.798
Anm.: Består af netttotal på note 7, forbrug af opsparing, nye lån	
Provstiudvalg	
1/5 af løn til provstiudvalg	5.940.000
1/5 af administration	2.577.000
1/5 af udgifter til præstebolig	579.000
Provstiudvalg i alt	9.096.000
Stifter	
1/2 af udgifter til konsulenter og rådgivning	1.522.500
Tilsyn, godkendelse og håndtering af byggesager	5.554.550
1/5 af udgifterne til provstirevision	3.694.600
Stifter i alt	10.771.650

Kilde: Opgørelse foretaget af Kirkeministeriet på grundlag af 2007-regnskaber

Skønnene over, hvor stor en del af menighedsrådenes og provstiudvalgenes opgaver og udgifter der vedrører kulturbevaring, er foretaget i samråd med erfarne provster.

Skønnene over, hvor stor en del af stifternes opgaver og udgifter der vedrører kulturbevaring, er foretaget i samråd med erfarne medarbejdere i stifterne.

Det fremgår af opgørelsen, at kirkekasserne, som menighedsrådene har ansvaret for, har afholdt 779 mio. kr. af de skønnede udgifter på i alt 799 mio. kr.

Ca. halvdelen af kirkekassernes udgifter til bevarelse af kulturværdier er anlægsgudgifter.

Kirkekassernes anlægsgudgifter til kirker m.v. er defineret som: årets ligningsudgifter til anlæg, årets forbrug af opsparing til anlæg og nye lån optaget til anlægsprojekter. I kategorien kirke m.v. indgår også udgifter til menighedslokaler (sognegårde).

Danmarks Provsteforening har skønnet, at 3/4 af de samlede anlægsgudgifter til kirker m.v. vedrører anlægsprojekter på kirken, mens 1/4 vedrører menighedslokaler (sognegårde). Udgifterne til kirke opgøres ikke separat i menighedsrådenes regnskaber, hvor udgiftsformålene er: kirke m.v., kirkegård og præstebolig.

Fordelingen mellem henholdsvis kirker og menighedslokaler er fremkommet på baggrund af et eksempel fra Rudersdal provsti.

I 2007 blev der anvendt 17 mio. kr. til restaurering af Søllerød kirke. Beløbet blev opsparet over 4 år ud af en samlet anlægspulje i provstiet på 8,3 mio. kr. årligt. Det indebar over fire år, at halvdelen af

anlægsbudgettet gik til kirkerestaurering alene. Der blev herudover afholdt diverse mindre anlægsprojekter på kirken i løbet af den 4-årige periode.

Hovedparten af de bevaringsværdige kirker i Danmark er middelalderkirker, der er kendetegnet ved at ligge i landområder, hvor der er få udgifter til sognegårde. Fordelingen, hvorefter 3/4 vedrører kirker, og 1/4 vedrører menighedslokaler, vurderer Kirkeministeriet derfor at være et realistisk skøn på landsplan.

Skønnet over anlægsudgifter kan også betegnes som konservativt. Det skyldes, at de samlede anlægsudgifter vedrørende kirker m.v. i 2007 var de laveste i perioden 1996-2007.

For de øvrige poster i opgørelsen er der ligeledes tale om en konservativt skønnet fordeling af udgifterne mellem de forskellige formål, som dækkes af de enkelte poster.

F.eks. er medregnet 1/5 af menighedsrådenes udgifter til løn til kasserer, formand, kirkeværge og bygningskyndig, 1/5 af provstiudvalgenes løn- og administrationsudgifter samt 1/5 af udgifterne til provstirevision, som betales af stifterne. Da anlægsprojekter og vedligeholdelse af kirker i øvrigt fylder væsentligt mere end 1/5 i de kirkelige myndigheders sagsbehandling, kan det betegnes som et noget konservativt skøn, når andelen af udgifterne, som vedrører bevarelse af kulturarv, er sat til 1/5.

Provstiudvalgenes udgifter i forbindelse med bevarelse af kulturværdier er dels begrundet i, at provstiudvalget skal beslutte, hvad der skal foretages i forhold til behov, som påvises ved syn over kirkerne. Provstiudvalget skal i nogle tilfælde godkende, at projekter kan sættes i gang, og i andre tilfælde skal provstiudvalget tage stilling til projekter, som skal videresendes til stiftsøvrigheden til endelig godkendelse. Provstiudvalget skal desuden godkende menighedsrådenes regnskaber samt biregnskaber for bl.a. anlægsprojekter.

Blandt stifternes udgifter er opført 1/2 af fællesfondens udgifter til konsulentbistand i sager vedrørende kirker, herunder Nationalmuseets bistand. Det svarer til stifternes udgifter vedrørende tilsyn, godkendelse og håndtering af byggesager vedrørende de medarbejdere, som stiftsadministrationerne anvender til disse opgaver.

**Fælles forståelse mellem Kirkeministeriet og Kulturministeriet om
anvendelsen af undtagelsesbestemmelsen i bygningsfredningslovens § 5.**

Bygningsfredningslovens § 3 giver kulturministeren hjemmel til at frede bygninger af væsentlig arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi, som er over 50 år gamle.

Endvidere er bygninger opført før år 1536, efter lovens § 4 fredet uden særlig beslutning.

Bygningsfredningslovens § 5 undtager kirkebygninger, så længe de er omfattet af loven om folkekirken.

Af bemærkningerne til § 5 fremgår, at bestemmelsen undtager kirkebygninger omfattet af loven om folkekirken, dog kun i det omfang de bruges til gudstjenester.

Der er således to kriterier, der begge skal være opfyldt, for at en bygning kan undtages fredning efter bygningsfredningsloven:

1. Den skal være omfattet af den kirkelige lovgivning
2. Den skal anvendes til gudstjenester, hvorunder også hører ceremonier af gudstjenestelignende karakter og/eller kirkelige handlinger som fx vielse og begravelse¹

I det omfang en kirkebygning, der er omfattet af den kirkelige lovgivning ønskes fredet, må det således særskilt undersøges om bygningen til stadighed anvendes til gudstjeneste og/eller kirkelige handlinger. I en sådan særskilt undersøgelse indgår, at fredningsmyndigheden skal indhente en udtalelse fra den stedlige biskop om en eventuel påtænkt fredning.

Det er ikke tilstrækkeligt grundlag for undtagelse fra fredning, at bygningen alene er i brug til andre handlinger end gudstjeneste og/eller kirkelige handlinger, der relaterer sig til folkekirken, herunder f.eks. undervisning, koncerter og andre aktiviteter.

¹ Gudstjenester og kirkelige handlinger inden for folkekirken er reguleret af en række bestemmelser i den kirkelige lovgivning og nyder i et vist omfang strafferetlig beskyttelse, jf. straffelovens § 137, stk. 2.

I Ritualbogen, Det Kgl. Vajsenhus forlag 1994, findes både de ved kgl. resolution autoriserede ritualer og vejledninger, som anvendes ved gudstjenesten og ved de kirkelige handlinger. Faste gudstjenester foregår efter den autoriserede gudstjenesteordning. Andre gudstjenester kan tilrettelægges på anden måde.

De kirkelige handlinger er først og fremmest dåb, konfirmation, vielse, kirkelig velsignelse af borgerligt indgået ægteskab og begravelse. Disse handlinger foregår med visse undtagelser i kirken og udføres altid efter det for handlingen foreskrevne ritual. Dåb og konfirmation foregår typisk som et led i gudstjenesten.

Desuden foregår der mange forskellige ceremonier, som ikke følger traditionel gudstjenestelig liturgi, men som har en gudstjenestelignende karakter, og hvor en præst medvirker. Det kan f.eks. være en andagt, en mindehøjtidelighed eller en udsyngning.

For så vidt angår begravelse kan disse foregå fra folkekirkens kirker eller kapeller. Det kan være som jordfæstelse eller som bisættelse (brænding). Ved begravelse skal præsten anvende folkekirkens jordpåkastelsesritual.

Ved en jordfæstelse gennemføres jordpåkastelsesritualet ved graven. Ved bisættelse vil jordpåkastelsen ske fra kirken eller kapellet.

NOTAT

KIRKEINVENTAR – VED LUKNING AF FOLKEKIRKER

I notatet belyses, hvad der skal ske med kirkeinventaret, hvis en kirke lukkes.

Notatet skal benyttes som grundlag for at vejlede menighedsråd om, hvordan de skal forholde sig til inventaret i forbindelse med, at en kirke ophører at fungere som folkekirke.

For at belyse sagen inviterede Kulturstyrelsen til et møde, der blev afholdt den 14. marts 2012 med:

- Museumsinspektør Ulla Kjær, Nationalmuseet
- Museumsdirektør Ulla Schaltz, Museum Lolland-Falster
- Museumsdirektør Jette Sandahl, Københavns Museum
- Museumskonsulent Hans Henrik Landert, Kulturstyrelsen
- Specialkonsulent Eske Wohlfahrt, Kulturstyrelsen

Notatet er desuden blevet drøftet med Hannelene Toft Jensen fra Center for Kulturarv og Arkitektur.

Baggrund

I de kommende år forventes en række kirkelukninger som følge af demografiske forskydninger og ændrede bosættelsesmønstre i samfundet. Udviklingen vil især berøre to typer af kirker:

1. *Middelalderlige kirker i tyndt befolkede egne som fx Lolland-Falster*
Lokalbefolkningen kan have stor veneration både for kirkebygningen og for inventaret. Da der er tale om middelalderkirker, vil dele af inventaret kunne have stor antikvarisk værdi.
2. *Nyere bykirker opført inden for de sidste 100-130 år.*
Det vil typisk være kirker i København, der lukker pga. den demografiske ud-

23. APRIL 2012

KULTURSTYRELSEN

CENTER FOR KULTURINSTITUTIONER OG DRIFTSSTØTTE

H.C. ANDERSENS BOULEVARD 2
1553 KØBENHAVN V

TELEFON 33 73 33 73

POST@KULTURSTYRELSEN.DK
WWW.KULTURSTYRELSEN.DK

CVR 26489865

EAN DRIFT 5798000792999

EAN TILSKUD 5798000792982

vikling i brokvartererne og i de nære forstæder. Inventaret er oftest af nyere dato, men dele af det kan have stor kunst- og kulturhistorisk interesse.

Retsgrundlag og praksis

Bestemmelser efter bygningsfredningsloven

Hvis en kirke, der er ældre end 50 år, udgår af brug og ikke længere er omfattet af lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde, skal kulturministeren (Kulturstyrelsen) ifølge § 3 i lov om bygningsfredning have mulighed for at tage stilling til spørgsmålet om bygningens fredning. Nagelfast inventar som prædikestol, orgel, altertavle, stolestader mv. er omfattet af en bygningsfredning og skal således forblive i den tidligere kirkebygning.

Bekendtgørelse om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde

Er en kirke mere end 100 år gammel, skal menighedsrådene, iflg. § 3 i Bekendtgørelse om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde, inddrage Nationalmuseet i spørgsmål om, hvad der skal ske bl.a. med inventaret. Der er ingen pligt til at spørge Nationalmuseets kirkekonsulenter, hvis inventaret er yngre end 100 år.

Bekendtgørelsens § 6 bestemmer, at inventar af kunstnerisk eller historisk værdi ikke kan fjernes fra kirken uden tilladelse fra stiftsøvrigheden. I praksis foretages vurderingen af, hvad der er inventar af kunstnerisk eller historisk værdi af menighedsrådet eller provstesynet. Derfor sikrer bestemmelsen ikke nødvendigvis, at hensynet til antikvariske interesser indgår i overvejelserne.

Nationalmuseet vurderer, at museet i praksis vil få en henvendelse ved en kirkelukning. Sandsynligheden for at der sker en lukning med fjernelse af inventar, uden Nationalmuseet og det stedlige statsanerkendte museum er informeret, vurderes som lille.

Anbefaling om information til menighedsråd

***Menighedsrådene** bør informeres om, at museerne iflg. museumsloven indsamler efter forsknings- og formidlingsmæssige kriterier. Et museum må f.eks. ikke tage imod klausulerede genstande til opbevaring for en anden ejer. Menighedsrådene bør også informeres om, at der ikke kan deponeres inventar på museerne. Inventaret kan doneres til museet efter aftale.*

Nutidens museer fører en restriktiv indsamlingspolitik og forholder sig i udgangspunktet – men med den særlige respekt som sagen aftvinger – til kirkeinventar på samme måde, som de forholder sig til andre genstandskategorier, de måtte blive tilbudt. Det afgørende for museets beslutning om eventuel accession er, at genstanden bidrager væsentligt til at fortælle og dokumentere den del af kulturhistorien, som det pågældende museum har ansvaret for. Derfor kan et menighedsråd ikke forvente, at et museum kan overtage alt inventar, når en kirke lukker. Der vil

være tale om en udvælgelse og en deraf følgende rest, som ikke kan indlemmes i museets samling.

Menighedsrådene og stiftsøvrigheden bør efter konsultation med museerne påtage sig ansvaret for kassation af det inventar, som ikke kan finde anden kirkelig anvendelse og som museerne heller ikke kan optage i deres samlinger.

Det kan ikke anbefales, at man gemmer og opbevarer inventar, alene fordi det har tilhørt en kirke, eller ud fra den betragtning, at der muligt kan komme en tid, der vil vide at benytte genstandene. Derfor kan det heller ikke anbefales at oprette et ”centralt inventarlag” for tidligere kirkeinventar.

Menighedsrådene og Stiftsøvrigheden kan, hvad angår de fredede middelalderkirker, overveje at lade inventaret forblive i kirken, efter den er taget ud af brug.

Det kan overvejes at følge en praksis kendt fra England, hvor ikke kun det nagelfaste, men også det løse inventar forbliver i den nedlagte kirkebygning. Det har den fordel, at genstandene kan ses i den kontekst, hvor de blev brugt. Den engelske model kan specielt overvejes i forbindelse ved lukning af middelalderlige kirker, fordi de er opført før 1536 og dermed automatisk fredet i henhold til lov om bygningsfredning, når kirkefunktionen ophører.

Den engelske model er næppe anvendelig i forhold til evt. kommende, ikke fredede yngre kirkebygninger i Københavns brokvarterer, hvor det let vil blive betragtet som en profanering af inventaret, hvis det forbliver i kirkebygningen, efter den er taget i brug f.eks. som café.

Anbefaling om information til museer

Ligesom det er vigtigt at forberede menighedsrådene, er det også hensigtsmæssigt, at museerne er opmærksomme på, hvordan de bør forholde sig, hvis der sker kirkelukninger i deres ansvarsområder.

Museerne bør informeres om:

- *at menighedsråd og Stiftsøvrighed forvalter kirkernes inventar. Hvis kirken er mere end 100 år gammel, skal menighedsrådene, inddrage Nationalmuseet i inventar-spørgsmål. Hvis inventaret har kunstnerisk eller historisk værdi, må det ikke fjernes fra kirken uden tilladelse fra Stiftsøvrigheden.*
- *at Nationalmuseet i kraft af kirkekonsulentordningen har et landsdækkende overblik over kirkerne og (til dels) deres inventar.*
- *at de lokale museer bør tage kontakt til Nationalmuseet, når de får kendskab til en kirkelukning – et vice versa.*

- *at museerne bør anlægge de samme faglige kriterier for accession af kirkeinventar, som når museerne i øvrigt hjemtager genstande. Der skal være tale om restriktiv accession begrundet i genstandens bidrag til at fortælle og dokumentere den del af kulturhistorien, som det pågældende museum har ansvaret for.*
- *at kirker ikke kan fredes i henhold til lov om bygningsfredning, men at nedlagte kirker inkl. nagelfast inventar opfattes som bygninger, der kan fredes.*

Konklusion og indstilling

Både menighedsråd og museer har behov for oplysning om, hvilke formelle regler og hvilke antikvariske interesser, der bør iagttages i tilfælde af kirkelukninger.

Museer og menighedsråd bør informeres om forholdene, så de dermed har samme baggrund for gensidig dialog og samarbejde om opgaven.

Eske Wohlfahrt
Specialkonsulent

Hans-Henrik Landert
Museumskonsulent

NOTAT

Kulturstyrelsen

H. C. Andersens Boulevard 2
1553 København V

Telefon 3373 3373
Telefax 3391 7741

post@kulturstyrelsen.dk
www.kulturstyrelsen.dk

13. april 2012

Beskyttelsesforanstaltninger ved/efter lukning af folkekirker

Baggrund

Udvalget, der er nedsat under Kirkeministeriet, skal rådgive om, hvad der vil ske ved/efter lukning af folkekirker.

Problemstilling

Den kirkelige lovgivning kan sikre kirkebygningen med kirkegården og de nære omgivelser, når folkekirken har kirkelige aktiviteter i kirken.

I notatet redegøres for bygningsfredningsloven¹ og museumslovens² beskyttelsesforanstaltninger i relation til kirkebygningen med kirkegården og de nære omgivelser i den situation, at den kirkelige lovgivning ikke (længere) finder anvendelse.

Endelig redegøres der overordnet for beskyttelsesforanstaltninger efter bl.a. planloven og naturbeskyttelsesloven.

Bilag 1 indeholder en oversigt over beskyttelsesforanstaltninger efter bygningsfredningsloven og museumsloven ved/efter lukning af folkekirker. I bilag 2 er gengivet den lovgivning, der refereres til i notatet.

Det er udarbejdet et særskilt notat om håndtering af en kirkes inventar i forbindelse med, at kirken ophører med at fungere som folkekirke.

Kirkegårdsdiger

Beskyttelse

Diger omkring kirkegårde, der ikke er omfattet af lovgivning om Folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde, vil omfattes af beskyttelsesordningen efter museumsloven.

Sten- og jorddiger og lignende er beskyttede efter museumslovens § 29 a. Efter bestemmelsen må der ikke foretages ændring i tilstanden af beskyttede sten- og jorddiger, medmindre der er givet dispensation hertil. Bekendtgørelsen om beskyt-

¹ Bekendtgørelse nr. 685 af 9. juni 2011 af lov om bygningsfredning og bevaring af bygninger og bymiljøer.

² Bekendtgørelse nr. 1505 af 14. december 2006, museumsloven med senere ændringer.

tede sten- og jorddiger og lignende³ (digebekendtgørelsen) bestemmer, at det som hovedregel er stendiger, offentligt ejede diger, diger på eller ved beskyttede naturtyper og diger på 4cm kort, der generelt er beskyttede efter lovens § 29 a. Undtaget fra beskyttelsen er dog fx diger i byzone eller sommerhusområde og diger omkring kirkegårde.

Findes der sten- og jorddiger inden for kirkegårdsdiget, vil disse også kunne omfattes af beskyttelsesordningen efter digebekendtgørelsen.

Sten- og jorddiger, der har en særlig kulturhistorisk betydning, kan (i stedet for at være omfattet af digebekendtgørelsens beskyttelsesordning) fredes som fortidsminder, jf. nedenfor.

Pleje og tilsyn

Hvilke regler, der gælder for pleje af beskyttede sten- og jorddiger, afhænger af ejerforhold. Kommuner, som ejer beskyttede sten- og jorddiger skal efter museumslovens § 29 i pleje disse. Det forudsættes, at de statslige arealforvaltende myndigheder løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i rimelige stand. Private er ikke forpligtede til at pleje beskyttede sten- og jorddiger.

Det er Kulturstyrelsen, som har tilsynsforpligtelsen med beskyttede sten- og jorddiger efter museumsloven, jf. lovens § 29 o.

Kirkegården

Såfremt en kirke efter at være taget ud af brug fredes efter bygningsfredningsloven, kan også kirkens umiddelbare omgivelser i form af bl.a. pladser, haver, parkanlæg og lign. omfattes af fredningen, i det omfang det er en del af den samlede beskyttelsesværdige helhed, jf. bygningsfredningslovens § 3. Der vil typisk være tale om, at omgivelserne sammen med den fredede bygning udgør en visuel helhed.

Det betyder, at en kirkegård, der ligger i umiddelbar tilknytning til en kirke, kan omfattes af fredningen af kirken, såfremt kirkegården udgør en del af den samlede beskyttelsesværdige helhed.

Det kan nævnes, at kapellet ved Nykøbing Sjællands Psykiatriske Hospital bestående af kapel og kirkegård med stendige og jernlåge blev fredet efter bygningsfredningsloven i 2007. Det anføres i fredningsbeskrivelsen, at kapel og gravplads fremtræder som et samlet anlæg.

Der vil eventuelt kunne forekomme tilfælde, hvor kirkegårde, der ikke længere er i brug, og som derfor ikke længere henhører under den kirkelige lovgivning, vil kunne fredes som selvstændige landskabsarkitektoniske værker efter bygningsfredningsloven.

³ Bekg. nr. 1511 af 14. december 2006.

Der kan efter bygningsfredningsloven ikke fastsættes generelle beskyttelseszoner omkring fredede bygninger.

Kulturstyrelsen har tilsynsforpligtelsen med fredede bygninger og selvstændige landskabsarkitektoniske værker efter bygningsfredningsloven, jf. lovens § 32 a.

Gravminder på kirkegården

Hvilke beskyttelsesforanstaltninger efter henholdsvis bygningsfredningsloven og museumsloven, som vil gælde ved/efter lukning af folkekirker f.s.v.a. gravminder, vil afhænge af, hvilken type gravminde, herunder epitafium (løst/murfast) der er tale om.

Det kan nævnes, at mausoleet for slægten Bille-Brahe på Horne Kirkegård er fredet efter bygningsfredningsloven i 1983, ligesom Den Bruunske Pavillon på Egeskov Kirkegård blev fredet i 1990.

Fortidsminder på kirkegården

Fredning

På kirkegårde kan der findes fortidsminder, som er fredede efter museumsloven – parallelt med den kirkelige lovgivning.

Tages folkekirker ud af brug, vil der således allerede i dag på kirkegårde være fortidsminder, som er fredede efter museumsloven.

Museumslovens § 29 e indeholder regler om fredede fortidsminder. Efter bestemmelsen må der ikke foretages ændringer i tilstanden af fortidsminder, medmindre der er givet dispensation hertil. Der må heller ikke foretages udstykning, matrikulering eller arealoverførsel, der fastlægger skel gennem fortidsminder. De typer af fortidsminder, der er omfattet af beskyttelsen efter § 29 e er optaget i bilag 1 til loven. Et anlæg skal ifølge administrativ praksis som udgangspunkt være 100 år gammelt fra anlægstidspunktet for at kunne betegnes som et fortidsminde.

Kapitel 1 i bilag 1 opregner de fortidsmindetyper, der er automatisk fredede, hvis de er synlige i terrænet. Det gælder fx gravhøje, ødekirkegårde, runesten og kors. I bilagets kapitel 2 er opregnet de fortidsmindetyper, som kun er beskyttet, når ejeren har modtaget meddelelse herom (fra Kulturstyrelsen). Som eksempel kan nævnes helligkilder, krigergrave, sten- og jorddiger samt fortidsminder omfattet af kapitel 1, som ikke er synlige i terrænet. Bilaget må anses som udtømmende for alle kategorier.

Grave og gravminder er ikke selvstændigt nævnt i bilaget, men kan være omfattet af (andre) fortidsmindekategorier, fx krigergrave, som er beskyttede. Det betyder, at grave og gravminder oftest ikke er omfattet/vil omfattes af museumslovens § 29 e.

På fortidsminder og inden for en afstand af 2 m fra dem må der efter museumslovens § 29 f ikke foretages jordbehandling, gødes eller plantes. Der må heller ikke anvendes metaldetektor.

Fredede fortidsminder kan have en 100 m beskyttelseszone, jf. naturbeskyttelseslovens § 18.

Pleje af og tilsyn med fortidsminder

Hvilke regler, der gælder for pleje af fredede fortidsminder, afhænger af ejerforhold. Kommuner, som ejer fredede fortidsminder skal efter museumslovens § 29 i pleje disse. Statslige myndigheder skal efter bekendtgørelsen om pleje af fortidsminder⁴ pleje statsejede fortidsminder. Kommuner kan efter samme bekendtgørelse pleje privatejede fortidsminder. Private er ikke forpligtede til at pleje fredede fortidsminder. Mens folkekirker er i brug, er menighedsrådene i praksis blevet betragtet som offentlige ejere af kirkerne og de tilknyttede arealer.

Det er Kulturstyrelsen, som har tilsynsforpligtelsen med fredede fortidsminder efter museumsloven, jf. lovens § 29 o.

Kirkebygningen

Fredning

Bygningsfredningsloven omfatter ikke kirker, der er i brug, dvs. at disse ikke kan fredes efter bygningsfredningsloven, jf. bygningsfredningslovens § 5.

Andre bygninger, tilknyttet folkekirken, er derimod omfattet af bygningsfredningsloven. Det gælder fx kapeller, præstegårde og kirkelader. Det gælder også kirker som er en bygningsdel eller en indbygget del af et bygningsværk, fx herregårdskapeller og slotskirker.

Kirker, der ikke anvendes til gudstjenestebrug og derfor ikke er beskyttet efter lovgivningen om folkekirken, kan fredes efter bygningsfredningsloven på linje med andre bygninger. Det betyder, at de kan fredes, hvis de er mere end 50 år gamle og af væsentlig arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi, ligesom de herudover vil kunne fredes begrundet i deres fremragende værdi eller i andre særlige omstændigheder, jf. bygningsfredningslovens § 3.

Kirker, der er opført før år 1536, vil automatisk være fredet, hvis de tages ud af kirkeligt brug, jf. bygningsfredningslovens § 4.

Tages en folkekirke ud af brug, kan ruiner og grave i og under kirkebygningen omfattes af museumslovens bestemmelser om fredede fortidsminder (se afsnittet om fortidsminder på kirkegården ovenfor.)

Nedrivning eller salg af ikke-fredede kirker

Ejeren af en ikke-fredet, offentligt ejet kirke mv. skal som udgangspunkt foretage indberetning til Kulturstyrelsen, såfremt kirken påtænkes nedrevet eller solgt til private, jf. § 5 i bekendtgørelse om orientering af Skov- og Naturstyrelsen (nu Kulturstyrelsen) forinden nedrivning eller salg til private af visse ikke fredede bygninger m.v. i offentligt eje⁵.

⁴ Bekg. nr. 1514 af 14. december 2006.

⁵ Bekg. nr. 1125 af 17. december 1997.

Indberetningspligten gælder kirker, kirkegårdskapeller og kirkelader samt embedsboliger hertil. Andre bygninger er omfattet af indberetningspligten, såfremt de udgør en del af helheden af hovedanlægget.

Formålet er at give Kulturstyrelsen mulighed for at tage stilling til, om bygningen skal fredes efter bygningsfredningsloven, jf. bekendtgørelsens § 1.

Hvis Kulturstyrelsen beslutter, at et fredningsforslag vedrørende bygningen skal forelægges Det Særlige Bygningssyn, skal styrelsen underrette ejeren herom senest 6 uger efter modtagelsen af en indberetning, jf. bekendtgørelsens § 6.

Nedrivning og evt. statslig overtagelse af en fredet kirke mv.

Såfremt en kirke mv. fredes efter bygningsfredningsloven, efter at kirken er taget ud af kirkeligt brug, indebærer det, at en nedrivning af bygningen kræver Kulturstyrelsens tilladelse, jf. bygningsfredningslovens § 11, stk. 1.

Som hovedregel gælder, at dersom Kulturstyrelsen nægter tilladelse til nedrivning af en fredet bygning, kan ejeren på visse betingelser forlange, at staten overtager bygningen mod erstatning, jf. bygningsfredningslovens § 12, stk. 1.

Dette gælder imidlertid ikke fredede bygninger, der tilhører - eller efter 1. januar 1980 har tilhørt - bl.a. staten, kirker eller præsteembeder, jf. bygningsfredningslovens § 13, stk. 2. Det er anført i lovbemærkningerne, at det anses for rigtigst, at en offentlig myndighed selv påtager sig ansvaret for varetagelsen af den samfundsmæssige værdi.

Kulturministeren har derfor i bekendtgørelse om tinglysning af særlige bestemmelser for fredede bygninger i offentligt eje⁶ fastsat regler, således at der, inden fredede bygninger i offentligt eje overdrages til andre end staten, kommuner, kirker, præsteembeder eller offentlige stiftelser, skal tinglyses en bestemmelse om, at der ikke gælder en pligt for staten til at overtage ejendommen mod erstatning, såfremt tilladelse til nedrivning nægtes, jf. bekendtgørelsens § 2.

Inventar

En fredning efter bygningsfredningsloven omfatter som udgangspunkt alle bygninger med mur- og nagelfast inventar. Løsøre kan ikke fredes efter loven.

Genstande vil efter museumsloven kunne indlemmes i såvel Nationalmuseets som statsanerkendte museers samlinger under forudsætning af, at genstandene falder inden for det enkelte museums ansvarsområde.

Det følger af museumslovens § 5, at Nationalmuseet for dansk kulturs vedkommende skal anlægge og opretholde repræsentative samlinger. Museet skal efter lovens § 11 indberette genstande til det kulturhistoriske centralregister. Når en genstand er indlemmet i museet samling, kan kulturministeren i særlige tilfælde tillade udskillelse.

⁶ Bekg. nr. 499 af 12. december 1979.

Bekendtgørelsen om museer m.v.⁷ indeholder regler om indlemmelse af genstande i statsanerkendte museers samlinger. Indlemmede genstande skal ligeledes registreres. Når en genstand er indlemmet i et statsanerkendt museums samling, skal Kulturstyrelsen give tilladelse til udskillelse, jf. museumslovens § 14.

Arkæologisk kulturarv

Museumslovens § 27 indeholder regler om beskyttelse af den arkæologiske kulturarv og foretagelse af arkæologiske undersøgelser. Reglerne både, når kirken er i brug, og når den er taget ud af brug. Den arkæologiske kulturarv omfatter spor af menneskelig virksomhed, der er efterladt fra tidligere tider, dvs. strukturer, konstruktioner, bygningsgrupper, bopladser, grave og gravpladser, flytbare genstande og monumenter og den sammenhæng, hvori disse er anbragt.

Det følger af § 27, at såfremt der under et jordarbejde findes spor af fortidsminder, skal arbejdet standses. Fortidsmindet skal anmeldes til Kulturstyrelsen eller det lokale statsanerkendte kulturhistoriske museum. Kulturstyrelsen beslutter, om der skal foretages en arkæologisk undersøgelse af fortidsmindet, hvilket dog forudsætter, at der er tale om et væsentligt fortidsminde. Arkæologiske undersøgelser udføres som hovedregel af statsanerkendte museer for den anlægsansvarliges regning eller af Nationalmuseet.

Arkæologiske undersøgelser, som foretages inden for kirkegårdsdiget, udføres som hovedregel af Nationalmuseet, når der er kirkelige aktiviteter i kirken. Tages en kirke ud af brug, vil arkæologiske undersøgelser fremover som hovedregel blive udført af statsanerkendte museer.

Tages en folkekirke ud af brug, kan grave og anden arkæologisk kulturarv således (allerede) være beskyttet efter museumslovens § 27.

Kirker og deres omgivelser

Kirker og kirkeomgivelser kan sikres ved region-, kommune- og lokalplanlægning efter regler i planloven.

Efter cirkulære nr. 14 af 26. januar 1949 til stiftsøvrighederne angående fredning af kirkernes omgivelser⁸ er der gennemført en række kirkeomgivelsesfredninger – de såkaldte provst Exner-fredninger. Fredningerne gennemførtes efter frivillige aftaler med ejere af arealer, der grænsede op til kirkegården. Omfanget af fredningerne er forskelligt. De aftalte fredninger er oftest tinglyst.

Efter naturbeskyttelseslovens § 19 må der ikke opføres bebyggelse med en højde over 8,5 m inden for en afstand af 300 m fra en kirke, med mindre kirken er omgivet af bymæssig bebyggelse i hele beskyttelseszonen. Endvidere giver naturbeskyttelsesloven i kapitel 6 mulighed for arealfredning, herunder kirkers omgivelser.

⁷ Bekg. nr. 1512 af 14. december 2006.

⁸ Cirkulæret er ikke gengivet i bilag 2.

Kirker og deres omgivelser kan således sikres efter såvel planloven som naturbeskyttelsesloven. Lovene hører under Miljøministeriets område.

Bilag 1

Oversigt over beskyttelsesforanstaltninger ved/efter lukning af folkekirker

	Museumsloven	Bygningsfredningsloven
Kirkegårdsdiger	<p>Sten- og jorddiger er beskyttede efter museumslovens § 29 a. Bekendtgørelse om beskyttede sten- og jorddiger og lignende fastslår, hvilke diger som er beskyttede, herunder bl.a. stendiger. (Diger omkring kirkegårde, der er omfattet af lovgivningen om Folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde er ikke omfattet af beskyttelsesordningen i digebekendtgørelsen og dermed ikke beskyttet efter museumsloven).</p> <p>Diger, som har kulturhistorisk betydning kan fredes som fortidsminder (se nedenfor).</p>	
Kirkegården		<p>Såfremt en kirke efter at være taget ud af brug fredes efter bygningsfredningsloven, kan også kirkens umiddelbare omgivelser i form af bl.a. pladser, haver, parkanlæg o.lign. omfattes af fredningen, i det omfang det er en af den samlede beskyttelsesværdige helhed, jf. bygningsfredningslovens § 3. Der vil typisk være tale om, at omgivelserne sammen med den fredede bygning udgør en visuel helhed.</p> <p>Der vil evt. kunne forekomme tilfælde, hvor kirkegårde, der ikke længere er i brug, og som derfor ikke længere hører under den kirkelige lovgivning, vil kunne fredes som selvstændige landskabsarkitektoniske værker efter bygningsfredningsloven.</p>
Gravminder på kirkegården	Afhænger af hvilken type gravminde der er tale om.	

Fortidsminder på kirkegården	<p>Fortidsminder som fx gravhøje, ødekirkegårde, runesten og kors er (automatisk) fredede efter museumslovens § 29 e. Helligkilder, krigergrave og sten- og jorddiger kan være fredede efter lovens § 29 e.</p> <p>En række fredede fortidsminder har en 100 beskyttelseszone.</p>	
Kirkebygningen	<p>Tomt af en kirke, ruiner og grave i og under kirkebygningen kan være beskyttede eller fredede efter museumsloven.</p>	<p>Opført før 1536: Kirkebygningen er automatisk fredet.</p> <p>Opført efter 1536: Kirkebygningen kan fredes efter bygningsfredningsloven, hvis den er mere end 50 år gammel og af væsentlig arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi. Kirkebygningen kan fredes uanset alder begrundet i sin fremragende værdi eller i andre særlige omstændigheder.</p>
Inventar	<p>Genstande kan indlemmes i statslige og statsanerkendte museers samlinger efter regler i museumsloven og museumsbekendtgørelsen. Genstande, som indlemmes i en samling, skal registreres. Udskillelse af genstande kræver godkendelse.</p>	<p>Mur- og nagelfast inventar er omfattet ved fredning efter bygningsfredningsloven. Løsøre kan ikke fredes efter loven.</p>
Arkæologisk kulturarv (Under selve kirkebygningen og på kirkegården under jordoverfladen)	<p>Væsentlige fortidsminder (den arkæologiske kulturarv) i jorden er beskyttet efter museumslovens § 27. Fund af fortidsminder skal anmeldes mhp. på evt. arkæologisk undersøgelse.</p>	

Oversigt over Kulturministeriets lovgivning vedr. beskyttelse af kirker, der tages ud af kirkeligt brug

Bygningsfredningsloven, jf. bekendtgørelse nr. 685 af 9. juni 2011 af lov om bygningsfredning og bevaring af bygninger og bymiljøer

§ 3. Kulturministeren kan frede bygninger og selvstændige landskabsarkitektoniske værker af væsentlig arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi, som er over 50 år gamle. Uanset deres alder kan bygninger og selvstændige landskabsarkitektoniske værker dog fredes, når det er begrundet i deres fremragende værdi eller i andre særlige omstændigheder.

Stk. 2. I det omfang en bygning eller et selvstændigt landskabsarkitektonisk værks umiddelbare omgivelser i form af gårdrum, pladser, fortove, haver, parkanlæg og lignende er en del af den samlede beskyttelsesværdige helhed, kan fredningen omfatte sådanne omgivelser.

§ 4. Bygninger opført før år 1536 er uden særlig beslutning fredet efter denne lov.

Stk. 2. Kulturministeren kan begære en meddelelse om, at en bygning er opført før år 1536, tinglyst på den pågældende ejendom.

§ 5. §§ 3 og 4 gælder ikke for kirkebygninger, så længe de er omfattet af loven om folkekirken.

§ 11. Nedrivning af en fredet bygning kræver tilladelse af kulturministeren.

...

§ 12. Nægtes tilladelse til nedrivning, kan ejeren forlange ejendommen overtaget af staten mod erstatning. ...

§ 13. ...

Stk. 2. § 12, stk. 1, gælder ikke for fredede bygninger, der tilhører eller efter lovens ikrafttræden har tilhørt staten, kommuner, kirker, præsteembeder eller offentlige stiftelser.

Stk. 3. Kulturministeren kan fastsætte regler om, at de i stk. 2 nævnte ejere forud for overdragelse af en fredet ejendom skal lade tinglyse en meddelelse om, at lovens § 12, stk.1, ikke gælder for ejendommen.

§ 26. Kulturministeren kan efter forhandling med de berørte myndigheder m.v. fastsætte regler om, at visse kategorier af bygninger, som tilhører staten, kommuner, kirker, præsteembeder og offentlige stiftelser, ikke må nedrives eller afhændes til andre end de nævnte, uden at kulturministeren har haft mulighed for at tage stilling til spørgsmålet om bygningens fredning efter § 3.

§ 32 a. Kulturministeren påser overholdelsen af denne lov og af de regler, der er fastsat med hjemmel i loven, samt af fredningsbeslutninger og særlige bevaringsbestemmelser.

Bekendtgørelse nr. 1125 af 17. december 1997 om orientering af Skov- og Naturstyrelsen forinden nedrivning eller salg til private af visse ikke fredede bygninger m.v. i offentligt eje

§ 1. Bekendtgørelsen har til formål at give Skov- og Naturstyrelsen en mulighed for i tide at vurdere den eventuelle bygningsfrednings-værdi af en offentligt ejet bygning m.v., der påtænkes nedrevet eller afhændet til private.

§ 2. De kategorier af bygninger m.v., der er nævnt i §§ 3 og 4, og som tilhører stat, kommuner, kirker, præsteembeder eller offentlige stiftelser, må, hvis de er ældre end 50 år eller er karakteriseret som værende af høj bevaringsværdi, jf. § 4, ikke nedrives eller afhændes til private, uden at Skov- og Naturstyrelsen forinden har haft mulighed for at tage stilling til, om de bør fredes efter lovens kapitel 2.

§ 3. Følgende kategorier af bygninger m.v. er omfattet, hvis de er ældre end 50 år:

...

kirker og andre religiøse samfunds huse,
kirkegårdskapeller og kirkelader,

...

Stk. 2. Udover de kategorier, som er nævnt i stk. 1, er embeds- og funktionær-boliger, der er knyttet til disse kategorier, samt Folkekirkens præste-, degne- og graverboliger m.v., omfattet.

Stk. 3. Bygninger m.v., der er opført eller indrettet til de formål, der er nævnt i stk. 1 og 2, er omfattet, uanset om den oprindelige funktion er ophørt.

Stk. 4. Skure, pavilloner, barakker, udhuse, væksthuse, garager og andre sekundære bygninger samt hegn m.v. er omfattet i det omfang, disse er knyttet til og udgør en del af helheden af hovedanlægget for de kategorier, der er nævnt i stk. 1 og 2. Tilsvarende gælder for umiddelbare bygningsomgivelser som gårdsrum, pladser, fortove, brolægning, haver, parkanlæg og lignende.

§ 5. Ejeren af en bygning m.v., der er omfattet af § 3 eller § 4, skal indberette til Skov- og Naturstyrelsen, hvis den påtænkes nedrevet eller solgt til private. Indberetningen skal indeholde de fornødne oplysninger om bygningen m.v. og være bilagt illustrerende materiale i form af tegninger, fotografier eller andet.

§ 6. Hvis Skov- og Naturstyrelsen beslutter, at et fredningsforslag vedrørende bygningen m.v. skal forelægges Det Særlige Bygningssyn, skal Styrelsen underrette ejeren herom senest 6 uger efter modtagelsen af indberetning efter § 5. I modsat fald kan det lægges til grund, at Skov- og Naturstyrelsen ikke finder bygningen fredningsværdig.

Bekendtgørelse nr. 499 af 12. december 1979 om tinglysning af særlige bestemmelser for fredede bygninger i offentligt eje

§ 1. Efter bygningsfredningslovens § 12, stk. 1, kan en ejer, der nægtes tilladelse til nedrivning af en fredet bygning, forlange ejendommen overtaget af staten mod erstatning. Denne regel gælder efter lovens § 13, stk. 2 ikke for fredede bygninger, der tilhører - eller efter 1. januar 1980 har tilhørt staten, kommuner, kirker, præsteembeder eller offentlige stiftelser.

§ 2. Forinden overdragelse af fredede bygninger i offentligt eje til andre end de i § 1, 2. pkt. nævnte ejere skal den pågældende ejer lade tinglyse en bestemmelse om, at bygningsfredningslovens § 12, stk. 1, ikke gælder for ejendommen. Bestemmelsen skal respekteres af alle indehavere af rettigheder over ejendommen, uanset hvornår rettigheden er stiftet.

Museumsloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 1505 af 14. december 2006 med senere ændringer

§ 5. ...

Stk. 2. For dansk kulturs vedkommende skal museet anlægge og opretholde repræsentative samlinger.

Stk. 3. ...

Stk. 4. ...

Stk. 5. Museet varetager de arkæologiske undersøgelser efter kapitel 8, som ikke af kulturministeren overdrages til andre museer.

§ 11. De statslige kulturhistoriske museer og kunstmuseer indberetter løbende genstande og dokumentation til det kulturhistoriske centralregister eller til det centrale register over kunstværker, jf. § 39.

Stk. 2. De statslige museer kan i særlige tilfælde efter godkendelse af kulturministeren udskille genstande fra samlingerne. For så vidt angår de museer, der er nævnt i § 9, meddeles godkendelse af ministeren for videnskab, teknologi og udvikling.

§ 14. For at opnå og bevare tilskud efter §§ 15 og 16 skal museet opfylde følgende vilkår:

1-5) ...

6) Museet skal have en rimelig museumsfaglig og bygningsmæssig standard.

7-8) ...

9) Museet må ikke udskille genstande fra samlingerne til andre end statslige og statsanerkendte museer, medmindre kulturministeren giver tilladelse hertil.

10) Museet skal løbende indberette genstande og dokumentation til enten det kulturhistoriske centralregister eller til det centrale register over kunstværker, jf. § 39.

§ 27. Den arkæologiske kulturarv omfatter spor af menneskelig virksomhed, der er efterladt fra tidligere tider, dvs. strukturer, konstruktioner, bygningsgrupper, bo-

pladser, grave og gravpladser, flytbare genstande og monumenter og den sammenhæng, hvori disse spor er anbragt.

Stk. 2. Findes der under jordarbejde spor af fortidsminder, skal arbejdet standses, i det omfang det berører fortidsmindet. Fortidsmindet skal straks anmeldes til kulturministeren eller det nærmeste statslige eller statsanerkendte kulturhistoriske museum. Fundne genstande, der ikke er danefæ, jf. § 30, stk. 1, skal efter anmodning fra kulturministeren eller det pågældende kulturhistoriske museum afleveres til vedkommende statslige eller statsanerkendte museum, således at det indgår i museets samling.

Stk. 3. Kulturministeren beslutter snarest, om arbejdet kan fortsætte, eller om det skal indstilles, indtil der er foretaget en arkæologisk undersøgelse, eller indtil spørgsmålet om erhvervelse efter stk. 8 er afgjort. Senest 1 år efter, at anmeldelsen er modtaget, kan arbejdet genoptages, medmindre kulturministeren har afgivet indstilling om erhvervelse af fortidsmindet efter stk. 8.

Stk. 4. Udgiften til den arkæologiske undersøgelse afholdes af den, for hvis regning jordarbejdet skal udføres.

Stk. 5-10. ...

§ 29 a. Der må ikke foretages ændring i tilstanden af sten- og jorddiger og lignende.

Stk. 2. For sten- og jorddiger og lignende, der er beskyttet som fortidsminder, gælder alene reglerne om fortidsminder, jf. §§ 29 e og 29 f.

§ 29 b. Kulturministeren kan fastsætte regler om, at bestemmelserne i § 29 a, stk. 1, ikke skal gælde for nærmere angivne kategorier af sten- og jorddiger og lignende.

Stk. 2. Kulturministeren kan fastsætte regler om, at § 29 a ikke skal gælde for diger, høfder, bølgebrydere og andre anlæg, som kræver tilladelse i henhold til lov om kystbeskyttelse.

§ 29 c. Kulturministeren kan fastsætte regler, som beskriver og afgrænser sten- og jorddiger, der er nævnt i § 29 a, stk. 1.

§ 29 d. Kulturministeren kan fastsætte regler om registrering af de sten- og jorddiger, der er nævnt i § 29 a, stk. 1.

§ 29 e. Der må ikke foretages ændring i tilstanden af fortidsminder. Der må heller ikke foretages udstykning, matrikulering eller arealoverførsel, der fastlægger skel gennem fortidsminder.

Stk. 2. De typer af fortidsminder, der er omfattet af beskyttelsen efter stk. 1, er optaget i bilaget til loven.

Stk. 3. I bilaget til loven er fastsat, at visse typer af fortidsminder kun er omfattet af forbuddet i stk. 1, når ejeren har modtaget en meddelelse fra kulturministeren om deres tilstedeværelse. For fortidsminder under terræn eller under bygninger kan kulturministeren i forbindelse med meddelelsen bestemme, at beskyttelsen efter stk. 1 udstrækkes til ejendomsskellet.

Stk. 4. Kulturministeren oplyser på begæring, hvilke beskyttede fortidsminder der findes på en ejendom, og hvilken udstrækning de har.

Stk. 5. Kulturministeren kan lade en meddelelse efter stk. 3 om tilstedeværelsen af et fortidsminde tinglyse på ejendommen.

§ 29 f. På fortidsminder og inden for en afstand af 2 m fra dem må der ikke foretages jordbehandling, gødes eller plantes. Der må heller ikke anvendes metaldetektor.

§ 29 i. Kommuner, som ejer diger, der omfattes af bestemmelsen i § 29 a, stk. 1, og fortidsminder, der omfattes af bestemmelserne i §§ 29 e og 29 f, skal pleje disse.

Stk. 2. Kulturministeren kan fastsætte regler om pleje af fortidsminder.

§ 29 o. Kulturministeren påser overholdelsen af bestemmelserne i dette kapitel og af de regler, der er udstedt i medfør af bestemmelserne.

Stk. 2. Kulturministeren kan bestemme, at tilsynet udøves af en anden myndighed.

Stk. 3. Kulturministeren påser, at påbud og forbud efter dette kapitel efterkommes, og at vilkår, der er fastsat i tilladelser, overholdes.

Stk. 4. Kulturministeren skal foranledige et ulovligt forhold lovliggjort, medmindre forholdet har underordnet betydning.

Stk. 5. Kulturministeren kan fastsætte regler for udøvelsen af tilsynsvirksomheden.

Bilag til museumsloven – fortidsminder, der er beskyttet efter § 29 e

Kapitel 1: Følgende fortidsmindetyper er omfattet af beskyttelsen i henhold til lovens § 29 e, hvis de er synlige i terrænet ¹⁾ :

- 1) Høje, røser.
- 2) Stengrave, dysser, jættestuer.
- 3) Skibssætninger.
- 4) Ubebyggede voldsteder og værfter.
- 5) Forsvarsanlæg.
- 6) Ødekirkegårde.
- 7) Ruiner.
- 8) Runesten, bautasten.
- 9) Sten med helleristninger.
- 10) Kors, milepæle, vildtbanesten og lignende.

Kapitel 2: Følgende fortidsmindetyper er kun omfattet af beskyttelsen i henhold til lovens § 29 e, når ejeren har modtaget meddelelse om deres tilstedeværelse ¹⁾ :

- 1) Mølleanlæg.
- 2) Dæmninger.
- 3) Bro- og vejanlæg.
- 4) Stenvolde, stenrækker.
- 5) Bebyggede voldsteder og værfter.
- 6) Helligkilder.
- 7) Kanaler.
- 8) Anlæg ved eller i søer, åer og moser.
- 9) Bopladser.

- 10) Fortidsminder omfattet af kapitel 1, som ikke er synlige i terrænet.
- 11) Sten og træer, hvortil der er knyttet folketro, historisk overlevering eller kulturhistorisk tradition.
- 12) Krigergrave.
- 13) Mindesmærker.
- 14) Sten- og jorddiger.
- 15) Agerspor.
- 16) Fangstgruber.
- 17) Sten- og grenkast.

¹⁾ Med hensyn til afgørelsen af, om fortidsmindet har beskyttelseslinje, henvises der til naturbeskyttelsesloven.

Bekendtgørelse nr. 1511 af 14. december 2006 om beskyttede sten- og jorddiger og lignende

§ 1. Bestemmelsen i museumslovens § 29 a, stk. 1, omfatter:

- 1) stendiger,
- 2) andre diger, der ejes af offentlige myndigheder,
- 3) andre diger, der ligger på eller afgrænser naturtyper, der er beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3, og
- 4) andre diger, der er angivet på kortbladet for det pågældende område i Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark (1:25.000) i den seneste reviderede udgave forud for den 1. juli 1992.

Stk. 2. Bestemmelsen i lovens § 29 a, stk. 1, gælder dog ikke for:

- 1) diger eller dele af diger, der ligger i byzone eller sommerhusområde, medmindre diget afgrænser et byzone- eller sommerhusareal fra landzone,
- 2) diger omkring kirkegårde, der er omfattet af lovgivningen om Folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde,
- 3) havediger,
- 4) diger langs vandløb, der alene har til formål at sikre lavtliggende arealer mod oversvømmelse,
- 5) diger, der alene tjener kystbeskyttelsesformål, og
- 6) diger, der alene tjener til beskyttelse mod sand- eller snefygning.

Stk. 3. Stk. 2, nr. 3, omfatter ikke ældre diger langs landsbygader, som samtidig afgrænser haver mod gaden, samt ældre diger, som afgrænser herregårdsparker og præstegårdshaver,

Stk. 4. § 1, stk. 1, finder ikke anvendelse på diger inden for kommunen, som er omfattet af en beslutning efter § 2 om en konkret udpegning af diger omfattet af lovens § 29 a, stk. 1.

Bekendtgørelse nr. 1512 af 14. december 2006 om museer m.v.

§ 6. Kravene til den museumsfaglige standard vedrører indsamling, registrering, bevaring, forskning og formidling.

Stk. 2. Kravene til bygningsmæssig standard skal ses i sammenhæng med bl.a. magasinforhold og sikringsforhold.

§ 7. Museets genstande i samlingen skal være registreret snarest muligt efter modtagelsen, og indberetninger til de centrale registre skal være udarbejdet snarest muligt herefter. Registre over museets samlinger m.v. skal være tilgængelige for offentligheden i overensstemmelse med Kulturarvsstyrelsens retningslinjer herfor. Museets indberetning til de centrale registre udformes i overensstemmelse med Kulturarvsstyrelsens retningslinjer herfor.

Stk. 2. Genstande, der endnu ikke har været underkastet registrering, udgør en del af museets samling, når indlemmelse er besluttet af museets leder, og genstandene befinder sig i museets varetægt.

Stk. 3. For så vidt angår de naturhistoriske museer, skal erhvervede genstande være registreret i museets samling snarest muligt efter genstandens præparering.

§ 8. Ved udskillelse af genstande fra samlingerne forstås gave, bytte, salg og kassation.

Stk. 2. Udskillelse af genstande fra samlingerne til andre institutioner end statslige museer eller andre statsanerkendte museer kan kun ske med Kulturarvsstyrelsens godkendelse. Kulturarvsstyrelsen kan give tilladelse til udskillelse, når der foreligger særlige omstændigheder, som taler derfor.

Bekendtgørelse nr. 1514 af 14. december 2006 om pleje af fortidsminder

§ 1. Kommunalbestyrelsen kan pleje privatejede fortidsminder.

Stk. 2-4. ...

§ 2. Den administrerende statslige myndighed gennemfører pleje af statsejede fortidsminder.

Oversigt over anden lovgivning vedr. beskyttelse af kirker og deres omgivelser

Naturbeskyttelsesloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 933 af 24. september 2009 med senere ændringer

§ 18. Der må ikke foretages ændring i tilstanden af arealet inden for 100 m fra fortidsminder, der er beskyttet efter bestemmelserne i museumsloven. Der må ikke etableres hegn, placeres campingvogne og lignende.

Stk. 2. Forbudet i stk. 1 gælder ikke for

- 1) landbrugsmæssig drift bortset fra tilplantning,
- 2) gentilplantning af skovarealer, der ligger uden for det areal, der er beskyttet efter museumsloven, og beplantning i eksisterende haver og
- 3) sædvanlig hegning på jordbrugsejendomme.

Stk. 3. Stk. 1 gælder ikke for fortidsminder, der ikke er synlige i terrænet, samt for fortidsminder, der er nævnt i bilag 1 til loven.

§ 19. Der må ikke opføres bebyggelse med en højde over 8,5 m inden for en afstand af 300 m fra en kirke, medmindre kirken er omgivet af bymæssig bebyggelse i hele beskyttelseszonen.

§ 33. Fredningsnævnet kan til varetagelse af de formål, der er nævnt i § 1, gennemføre fredning af landarealer og ferske vande efter reglerne i dette kapitel.

Stk. 2-5. ...

Bilag til naturbeskyttelsesloven om fortidsminder uden beskyttelseslinje

Fortidsminder, der ikke har beskyttelseslinje i henhold til § 18, uanset om de er beskyttet efter museumsloven:

1. Kors, milepæle, vildtbanesten og lignende.
2. Sten og træer, hvortil der er knyttet folketro, historisk overlevering eller kulturhistorisk tradition.
3. Krigergrave.
4. Mindesmærker.
5. Sten- og jorddiger.
6. Agerspor.
7. Fangstgruber.
8. Sten- og grenkast

Planloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 937 af 24. september 2009 med senere ændringer

§ 10 a. For hver region skal der foreligge en regional udviklingsplan, der tilvejebringes af regionsrådet.

Stk. 2. ...

Stk. 3. Den regionale udviklingsplan skal på grundlag af en helhedsvurdering beskrive en ønskelig fremtidig udvikling for regionens byer, landdistrikter og udkantsområder samt for

- 1) natur og miljø, herunder rekreative formål,
- 2) erhverv, inkl. turisme,
- 3) beskæftigelse,
- 4) uddannelse og
- 5) kultur.

§ 11. For hver kommune skal der foreligge en kommuneplan. Kommuneplanen skal omfatte en periode på 12 år.

Stk. 2. Kommuneplanen fastlægger på grundlag af en samlet vurdering af udviklingen i kommunen...

§ 13. Kommunalbestyrelsen kan tilvejebringe lokalplaner efter reglerne i kapitel 6. ...

Stk. 2. En lokalplan skal tilvejebringes, før der gennemføres større udstykninger eller større bygge- eller anlægsarbejder, herunder nedrivninger af bebyggelse, og i øvrigt når det er nødvendigt for at sikre kommuneplanens virkeliggørelse.

Stk. 3-6. ...

Notat

Notat om kirkebygningernes tilstand i den danske folkekirke udarbejdet af Lolland-Falsters Stiftsadministration til brug for den af Ministeriet for Ligestilling og Kirke nedsatte arbejdsgruppe om kirkelukninger

Til brug for udarbejdelse af notatet er der indhentet udtalelse fra kgl. bygningsinspektør Rønnow Arkitekter A/S v/arkitekt m. a. a. Gunilla Rønnow. Udtalelsen af 19. marts 2012 er bilag 1 til dette notat. Rønnows tegnestue A/S var kgl. bygningsinspektør i Lolland-Falsters Stift i en periode på 12 år indtil udgangen af 2007 og er nu Kgl. Bygningsinspektør i Helsingør stift. Kgl. bygningsinspektør Gunilla Rønnow anfører citat:

”De danske kirker må generelt siges at være i en meget god stand. Ikke mindst de mange middelalderkirker er af en sådan bygningsmæssig kvalitet, at de ikke kræver megen vedligeholdelse for undgå forfald. Kirkebygningerne er meget solide på tag og fag, og inventaret har en høj og holdbar kvalitet.”

Derudover har stiftet indhentet en udtalelse fra museumsinspektør Michael Andersen, Nationalmuseet. Michael Andersen anfører, at museet i det hele vurderer, at det fremsendte også dækker Nationalmuseets generelle opfattelse af situationen.

Videre anfører Michael Andersen følgende, at det efter Nationalmuseets opfattelse er det vigtigste at både tagene og vinduerne holdes tætte, idet der kan blæse tagsten af, men rudeglas kan også blive slået ud og sprosser rådne og så vil der også den vej trænge fugt ind.

Michael Andersen er enig i, at kirkebygningerne generelt er i vældig god stand, men tilføjer, at en sikring af kirkeinventaret i dets nuværende, generelt set også rimelig gode tilstand, kræver, at der holdes en stabil temperatur og dermed også luftfugtighed.

Der er endvidere indhentet oversigter over synsudsatte arbejder ved kirkerne i perioden 2010 og frem fra Maribo Domprovst bilag 2, Lolland Vestre Provsti bilag 3 samt Lolland Østre Provsti bilag 4.

De modtagne oversigter over synsudsatte arbejder omfatter i alt 75 kirker. Ved fire af disse er der synsudsat udskiftning af tag til udførelse inden for 2-3 år.

De øvrige synsudsatte arbejder omhandler i begrænset omfang understrykning af tage samt vedligeholdelse af vinduespartier. Det anslåede udgiftsniveau for arbejder, der omhandler tag og fag, er meget begrænset, hvilket understøtter den kgl. bygningsinspektørs udtalelse og samtidig også Nationalmuseets om det vigtige i også at fokusere på vinduerne.

Stiftsadministrationen/stiftsøvrigheden har gennemført 45 såkaldte konsulentrunder med deltagelse af den kgl. bygningsinspektør og Nationalmuseet, over de sidste 15 år og har besøgt yderligere en del af kirkerne i forbindelse med konkrete sager. På den baggrund kan stiftsadministrationen tilslutte sig vurderingen både fra den kgl. Bygningsinspektør og fra Nationalmuseet.

Som det fremgår af følgebrev af 30. marts 2012 til oversigten fra Lolland Østre Provsti, indgår udvendig kalkning ikke i de synsudsatte arbejder, idet der er etableret en fast procedure for intervaller mellem de udvendige kalkninger.

Den udvendige kalkning sker med en varierende hyppighed, idet nogle kirker kalkes helt eller delvist hvert år, andre med længere intervaller. Den kgl. bygningsinspektør anfører, at hun vurderer, at hyppigheden kan begrænses uden skade for kirkerne og uden tab af æstetiske værdier. Også dette synspunkt tiltrædes af stiftsadministrationen.

Lolland- Falster Stift den 10.april 2012

Bilag 6

Udkast til lovforslag som er nødvendige til gennemførelse af arbejdsgruppens anbefalinger:

Forslag

til

Lov om ændring af lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m. og lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde

(Udvidet adgang til brug af folkekirkens kirker og nedsættelse af udvalg om kirkegårde)

§ 1

I lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m., jf. lovbekendtgørelse nr. 582 af 27. maj 2012, foretages følgende ændringer:

1. I § 5 indsættes efter *stk. 2* som nyt stykke:

”*Stk. 3.* Med biskoppens tilladelse kan menighedsrådet stille kirken til rådighed til brug for ikke kirkelige formål. Det er en forudsætning for biskoppens tilladelse, at den påtænkte aktivitet ikke strider mod kirkerummets karakter.”

Stk. 3 bliver herefter *stk. 4*.

2. I § 13 indsættes som *stk. 2*:

”*Stk. 2.* Med biskoppens tilladelse kan menighedsrådet stille kirken til rådighed for medlemmer af kristne menigheder til ægtevielse eller kirkelig velsignelse af et borgeligt indgået ægteskab ved en præst fra det pågældende trossamfund.

3. I § 14, *stk. 1, nr. 1*, ændres ”sognet” til: ”provstiet”.

4. I § 14 indsættes som *stk. 4*:

"Stk. 4. Biskoppen kan stille en kirke til rådighed for andre kristne menigheder end de i stk. 1 nævnte og dens præst til gudstjenester og kirkelige handlinger på samme vilkår som nævnt i stk. 1 og 2."

§ 2

I lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde, jf. lovbekendtgørelse nr.77 af 2. februar 2009, foretages følgende ændring:

1. Efter § 18 indsættes:

" § 18 a. Ministeren for ligestilling og kirke nedsætter et udvalg bestående af repræsentanter fra Akademiraadet, Det særlige Bygningssyn og Nationalmuseet samt personer med særlig sagkundskab om kirkegårdsanlæg.

Stk. 2. Forinden en kirkegård nedlægges skal stiftsøvrigheden indhente en udtalelse fra udvalget.

Stk. 3. Udvalget foretager en inddeling af folkekirkens kirkegårde i:

1. Umistelige kirkegårde
2. Bevaringsværdige kirkegårde
3. Mindre bevaringsværdige kirkegårde
4. Andre kirkegårde

Stk. 4. En kirkegård, som er umistelig, jf. stk. 3, nr. 1, må ikke nedlægges.

Stk. 5. Ministeren for ligestilling og kirke fastsætter nærmere regler om udvalgets opgaver og virksomhed.

§ 3

Loven træder i kraft den

§ 4

Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.